

UNIVERZITET U SARAJEVU – FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

ODGOJ I OBRAZOVANJE PEDAGOGA ZA INTERKULTURALNU
KOMPETENCIJU

ZAVRŠNI MAGISTARSKI RAD

Mentor: Prof. Dr. Emina Dedić Bukvić

Kandidat: Almina Sinanović

Sarajevo, 2022.

Zahvala

Veliku zahvalnost za nesebičnu pomoć, strpljenje, savjete i sugestije kroz cijeli studij, a posebno pri izradi Završnog magistarskog rada dugujem svojoj mentorici prof. dr. Emini Dedić Bukvić.

Posebnu zahvalnost dugujem svojim roditeljima Ismetu i Suvadi, sestri Elmi i suprugu Ajdinu kao i kćerkici Emmi za svaki vid podrške, ohrabrivanja i ljubavi u procesu studiranja.

Ovaj rad posvećujem svome ocu Ismetu i kćerki Emmi .

Sadržaj

<i>Zahvala</i>	2
<i>Sadržaj</i>	3
<i>Uvod</i>	4
1. <i>Definiranje ključnih pojmova</i>	6
2. <i>Teorijski dio</i>	8
2.1. <i>Interkulturalizam</i>	8
2.2. <i>Interkulturalni odgoj i obrazovanje</i>	10
2.3. <i>Interkulturalna kompetencija</i>	13
2.4. <i>Interkulturalna kompetentnost pedagoga</i>	16
3. <i>Metodološki dio</i>	19
3.1. <i>Problem istraživanja</i>	19
3.2. <i>Predmet istraživanja</i>	20
3.3. <i>Cilj istraživanja</i>	20
3.4. <i>Zadaci istraživanja</i>	20
3.5. <i>Hipoteze</i>	21
3.6. <i>Metode, tehnike i instrumenti istraživanja</i>	21
3.7. <i>Uzorak istraživanja</i>	22
4. <i>Analiza i interpretacija rezultata istraživanja</i>	23
4.1. <i>Analiza i interpretacija rezultata istraživanja na osnovu nastavnog sadržaja</i>	24
4.2. <i>Analiza i interpretacija rezultata istraživanja na osnovu nastavnih sadržaja o interkulturalnom odgoju i obrazovanju, te predmetnoj zastupljenosti</i>	28
4.3. <i>Analiza i i interpretacija rezultata istraživanja na osnovu ciljeva nastavnih predmeta</i>	30
4.4. <i>Analiza i interpretacija rezultata istraživanja na osnovu nastavnih sadržaja</i>	32
4.5. <i>Analiza i interpretacija rezultata istraživanja na osnovu literature</i>	35
5. <i>Zaključak</i>	39
6. <i>Literatura</i>	41
7. <i>Dokumenti</i>	43
8. <i>Popis slika</i>	44
9. <i>Popis tablica</i>	45

Uvod

Još od ranog djetinstva ljudsko biće pored ubrzanog fizičkog, intelektualnog, emocionalnog, socijalnog, estetskog i drugih područja razvoja, stječe određena iskustva i navike koje mogu imati veoma snažan utjecaj na njegov cjelokupni rast i razvoj, ali i cijeli njegov životni vijek. Veliki dio znanja, iskustva i navika potiče se i stječe kroz različite nivoe obrazovanja. Osim što je obrazovanje važno za svakog pojedinca i temeljni je dio svih društvenih aktivnosti, obrazovanje je zagantovano zakonima i Ustavom, Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima i drugim međunarodnim dokumentima.

Odgojno-obrazovni proces i samo obrazovanje koje se odvija na različitim nivoima, pruža znanje iz različitih oblasti i nauka, takođe pruža i priliku za sticanje iskustva o onome što je predmet interesovanja svake osobe. Omogućava da se osoba gradi kao ličnost, ali i da stekne vještine pomoću kojih može i umije obavljati različite poslove i na taj način davati svoj doprinos da svijet postane mnogo bolje mjesto za život. U svijetu koji nas okružuje žive različiti ljudi, raznovrsnim stilovima životama. Kulturno usložavanje društva, uslijed različitih dešavanja u svijetu, poput povećanja migracijskih tokova, predstavlja jedno od temeljnih obilježja 21. stoljeća. To se odrazilo i na područje odgoja i obrazovanja. Razvoj i napredak čovječanstva u sklopu globalizacijskih procesa nemoguć je bez interakcije među različitim kulturama. Promicanje interkulturalizma ne ogleda se samo u važnosti unošenja interkulturalnih sadržaja i vrednota u odgoj i obrazovanje, već i u osvješćivanju svakog pojedinca o vlastitim kompetencijama, kulturnom porijetlu i identitetu. Kako bi se ljudi bolje razumjeli, prihvatili i živjeli u sredini u kojoj se nalaze, potrebno je razviti različite kompetencije kako bi u tome i uspjeli. Važne kompetencije koje se mogu steći kroz obrazovanje, a koje su važne za napredak čovječanstva jesu interkulturalne kompetencije.

Prije svega svako ljudsko biće, a kasnije učitelji, odgajatelji i pedagozi, treba da razvijaju različite kompetencije. U ovome radu pažnja je usmjerena prema interkulturalnim kompetencijama. Interkulturalna kompetencija se može odrediti kao kompleks sposobnosti potrebnih za učinkovito i svrsishodno djelovanje u interakciji s osobama koje su jezičko i kulturalno drugačije od nas. Što se tiče kompetencija učitelja, odgajatelja i pedagoga, to ima dodatnu dimenziju, a to je da treba kompetentno poticati razvoj kompetencija svojih učenika.

Na koji način u današnjem, savremenom svijetu pedagozi stječu interkulturalne kompetencije, te kao pitanje koje je u središtu interesovanja za ovo istraživanje jeste **Da li se provodi odgoj i obrazovanje pedagoga za interkulturalnu kompetenciju?** Kako bi se dobio odgovor na ovo pitanje uslijedilo je da se analiziraju, istraže i uporede nastavni planovi i programi

studijskih programa Pedagogije, konkretno, u ovom radu središte će biti Bosna i Hercegovina, i njene susjedne zemlje Hrvatska, Srbija i Crna Gora.

1. Definiranje ključnih pojmova

Na samom početku rada potrebno je definirati i opisati pojmove koji su od velikog značaja za ovaj rad, kako bi bili jasniji prilikom tumačenja svih dijelova rada.

Odgoj – je proces formiranja čovjeka, izgrađivanje i oblikovanje ljudskog bića sa svim njegovim tjelesnim, intelektualnim, moralnim, estetskim i radnim osobinama. Ima svoje povijesno, opće, univerzalno i individualno značenje, a podjednako je vrijedno u životu društva i u individualnom životu svakog pojedinca, jer omogućava ljudsko oblikovanje svakog čovjeka (Vukasović, 1995).

U pedagoškom smislu, odgoj se može definirati i kao svjesna, namjerna, društveno organizirana, pedagoški osmišljena djelatnost radi ostvarivanja ljudskih težnji, postizanje ideala i odgojne svrhe poput izgrađivanje potpunih ljudskih osobina.

Obrazovanje – pod pojmom obrazovanje podrazumijeva se organizirani pedagoški proces sticanja znanja i razvijanja spoznaje. Pedagoški i didaktički je osmišljeno, više ili manje sistemski organizirano poučavanje i učenje kojim pojedinac stječe opća i posebna znanja o svijetu oko sebe (Piršl, 2007).

Obrazovanje se uglavnom dijeli na formalno i neformalno. Obrazovanje se smatra sastavnim dijelom odgoja i pedagoškog djelovanja koje se povezuje sa intelektualnim odgojem. Temelji se na učenju, a odnosi se na stjecanje znanja i na savladavanje samog učenja.

Pedagog – je najšire profiliran stručni saradnik u školi. Sudjeluje u svim fazama odgojnoobrazovne djelatnosti, od planiranja i programiranja do vrednovanja rezultata. On surađuje sa svim drugim sudionicima odgojno–obrazovnog procesa u školi. Prati, istražuje i analizira nastavni rad, te predlaže načine i sadržaje za unapređivanje i poboljšanje nastave i cjelovitoga odgojno-obrazovnog rada u školi (Jurić, 2004). Težište rada pedagoga je na pedagoško – didaktičkom području školskog i nastavnog rada.

Interkulturalizam –prije svega misli se na priznavanje čovjeka i njegove ličnosti, priznavanje kulture i civilizacije s njezinim ograničenjima i bogatstvima, odnosno na svaki dijalog s drugim koji doprinosi upoznavanju nas samih ali i drugih, različitih od nas (Piršl, Benjak, 2003). Interkulturalnost podrazumijeva niz osnovnih kognitivnih, afektivnih i bihevioralnih kompetencija poput: znanja, stavova, vještine interpretiranja i stavljanja u odnos, vještine otkrivanja i kritičku kulturalnu svjesnost (Mrnjauš i sur., 2013).

Interkulturalni odgoj i obrazovanje – je također pojam koji je usko vezan za ovaj rad. Osnovni cilj interkulturalnog pristupa usmjeren je prema osnaživanju učenika (pripadnika većine i manjine) za upoznavanje različitih kulturnih perspektiva i njihova doprinosa dominantnoj kulturi, razvoju kritičkog mišljenja te ohrabrivanju na saradnju i interkulturalni dijalog kao snažan kohezivni instrument kulturno složenog europskog društva (Spajić- Vrkaš, 2014). Interkulturalni odgoj i obrazovanje zapravo znači učiti živjeti zajedno, a za to je neophodno učenje i priprema kako djece, mladih tako i odraslih osoba za suživot u multikulturalnom društvu.

Pojam kompetencija znači posjedovanje određenih iskustva, znanja, vještina, sposobnosti i sl., koji dopuštaju adekvatno ponašanje u datoj situaciji. Kompetencija obuhvata sljedeće dimenzije: kognitivnu (znanje) funkcionalnu (primjena znanja), osobnu (samo ponašanje) i etičku (načela i vrijednosti u ponašanju) (Piršl, 2016).

Interkulturalna kompetencija – je sposobnost interakcije na djelotvoran i odgovarajući način u različitim interkulturalnim situacijama s uspješnim korištenjem interkulturalnih elemenata (Piršl i sur., 2016). Ta sposobnost može biti prisutna u mladoj dobi ili se postići obrazovanjem. Temelj za uspješnu interkulturalnu komunikaciju je emocionalna kompetentnost i interkulturalna osjetljivost. Interkulturalno kompetentna osoba razumije specifične percepcije, razmišljanja, osjećaje u suradnji s ljudima iz drugih kultura.

2. Teorijski dio

2.1. Interkulturalizam

Svaki kontakt i interakcija u okruženju s pripadnicima drugih kultura obogaćuje ljude, te svi trebaju učiti jedni od drugih. To predstavlja *interkulturalizam*. Pojam *interkulturalizam* ima svoj početak, razvoj i značaj u svijetu koji nas okružuje. Mnogobrojni autori tumačili su i doprinikli razvoju i značaju pojma interkulturalizam. Jedna od njih jeste i autorica Piršl (2007) koja kada se govori o pojmu *interkulturalizam* misli na priznavanje čovjeka i njegove ličnosti, priznavanje kulture i civilizacije s njenim ograničavanjima i bogatstvima, odnosno na svaki dijalog s drugim koji doprinosi upoznavanju nas samih ali i drugih, različitih od nas. Gledajući na takav način, interkulturalizam se smatra jednim od važnih načela odgojno-obrazovne akcije u kulturno pluralnom društvu, takođe i naglašava važnost različitih kultura i obogaćivanje kako društvene okoline tako i školske kulture, dok se istovremeno potiče upoznavanje, razumijevanje i poštovanje drugačijih stilova života i svjetonazora, te razvoj interkulturalne osjetljivosti.

Slika 1. Interkulturalizam i multikulturalizam¹

¹ Slika 1. Hrvatska radiotelevizija (2016). Interkulturalizam i multikulturalizam. Projekt drugi. Dostupno na: <https://projektdrugi.hrt.hr/animirani-filmovi/projekt-drugi-multikulturalizam-i-interkulturalizam/>

Historijski razvoj interkulturalizma jasno je određen jer sama ideja interkulturalizma kao kulturnog pluralizma prema autorici Sablić (2014) potaknuta je od strane Kallen-a 1915. godine. Autorica smatra kako je njegova ideja osporavala (ne)službenu američku politiku, ideologiju „lonca za taljenje“, pojam koji je nastao 1782. godine pod kojim se mislilo na kolonijaliste doseljene iz svih dijelova svijeta koji „stopljeni“ u novu rasu predstavljaju jedinstvenu, novu američku naciju. Prema ideji kulturnog pluralizma, potrebno je prihvatiti postojanje niza potkultura unutar američke kulture, a njihova koegzistencija predstavlja dobrobit za sve. Takođe važna činjenica vezana je uz naše prostore, tj. prostore Europe gdje je ideja interkulturalizma zaživjela 1970-ih i 1980-ih godina kada su međunarodna tijela postala svjesna učinka demografskog rasta stranih zajednica u Europi na multietničko i multikulturalno obilježje europskih društava, naročito na funkciju škole u oblikovanju novih društava (Sablić, 2014). Gledajući kroz prizmu interkulturalizma uočljiv je novi način viđenja sličnosti i razlika između kultura.

Glavni cilj strategije Vijeća Europe bio usmjeren ka lakšoj integraciji doseljeničke djece u matične obrazovne sisteme, te na održavanju kulturnih i jezičkih veza sa državom porijekla. Razlog tome jeste omogućavanje eventualnih školskih reintegracija (Sablić, 2014). Interkulturalizam treba da predstavlja način u kojima su svi vjerni svojim vlastitim porijeklima, dok se u isto vrijeme unapređuje, obogaćuje i stvara noviji i originalniji kulturni modeli. Uz to, interkulturalizam je blizak pojmovima poput jednakopravnost i osjetljivost. U suštini interkulturalizam se temelji na zamislama boljeg, humanijeg društva i budućnosti. Interkulturalnost podrazumijeva niz osnovnih kognitivnih, afektivnih i bihevioralnih kompetencija poput: znanja, stavova, vještine interpretiranja i stavljanja u odnos, vještine otkrivanja i kritičku kulturalnu svjesnost (Mrnjaus i sur., 2013). Takođe, interkulturalnost se odnosi na konstelaciju susreta dva ili više subjekata koji u razmjeni konstituiraju različitost koja se u datoj konstelaciji percipira relevantnom (Hofmann, 2013). Dakle, treba pružiti poštovanje, otvorenost prema kulturnim razlikama, empatiju, ravnopravnost te prihvatanje. Prilikom promatranja interkulturalizma, sam prefiks „inter“ označava na temeljno značenje interkulturalizma, te označava mogućnost za poređenje mišljenja, ideja i kultura na jednom području (Ninčević, 2009).

Veliki i snažan uticaj na razvoj vrijednosti ima i neposredno okruženje: šira obitelj, drugovi (vršnjaci), škola, itd. Prema svojoj suštini, interkulturalizam je racionalan jer se događa samo među ljudima. Važno je da se interkulturalizam u životu pojedinca stvara od ranih dana, već od vrtićke dobi. U njihovom okruženju i krugu prijatelja treba da se nađu različite kulture. Druženjem sa djecom koja dolaze iz različitih kultura osposobljava kasniju ličnost koja

prihvata i gradi suživot sa drugim kulturama. Kako bi se izgradila ličnost, osim samog okruženja i druženja sa pripadnicima drugih kultura, bitan faktor jeste i sam odgoj, obrazovanje koji potiču razvoj intrekulturalnih kompetencija, a o kojima će biti riječ u nastavku rada.

2.2. Interkulturalni odgoj i obrazovanje

Kao veoma važan faktor pri poticanju i razvijanju interkulturalnih kompetencija i razvoja ličnosti koja poštuje, prihvata i uvažava različite kulture jeste odgoj i obrazovanje. Obrazovanje se u suštini odnosi na stjecanje znanja i razvijanje sposobnosti, te se smatra sastavnim dijelom odgoja i pedagoškog djelovanja. Osim toga, obrazovanje omogućava svakom pojedincu širenje vidika, jačanje znanja, sposobnosti, uvjerenja i stavova. Omogućava i izgradnju identiteta i osobnosti, samoodređenja, mogućnost zaključivanja, analiziranja, predviđanja, te mogućnost i sposobnost rješavanja problema.

Ukoliko se spominje pojam obrazovanje, bitno je spomenuti i pojam odgoj. Bit odgoja, pa tako i interkulturalnog, čini manifestirajuće ponašanje čovjeka u različitim situacijama i relacijama. Osobu treba odgajati za prihvatanje „drugog“ kao čovjeka ujedno priznavajući mu identično dostojanstvo koje priznajemo sebi. Interkulturalni odgoj zapravo predstavlja sintezu posebnih i općih ciljeva interkulturalnoga, moralnog i društvenog odgoja i obrazovanja (Sablić, 2014). Onako kako gledamo sebe i shvatamo sebe, na takav način osoba treba biti otvorena u prihvatanju i razumijevanju različitog od sebe. Interkulturalni odgoj i obrazovanje rezultira osposobljenošću za život u interkulturalnom okruženju. Kroz interkulturalni odgoj nastoje se stvoriti uslovi koji će olakšati komunikaciju među ljudima, miran suživot i toleranciju. Različitost u multikulturalom okruženju treba se shvatiti kao bogatstvo. Interkulturalni pristup se određuje kao posebno područje odgoja i obrazovanja koji uključuju niz teorijskih modela, strategija i programa koji se tijekom historije postepeno uvodilo u formalno i neformalno obrazovanje, izobrazbu, pa i u stručna usavršavanja.

Interkulturalno obrazovanje postepeno se uvodilo u formalno i neformalno obrazovanje. Tijekom 20. i 21. stoljeća uvodilo se kroz nekoliko faza (Sablić, 2014) :

- I. interkulturalno obrazovanje kao posljedica obrazovanja migranata (1970-ih i 1980-ih godina),
- II. interkulturalno obrazovanje i prava manjina (1990-ih godina),
- III. interkulturalno obrazovanje i „naučiti živjeti zajedno“ (nakon 2000. godine).

Tablica 1. Interkulturalno obrazovanje – polazne osnove (Sablić, 2014).

Polazne osnove/pristupi	Načini provedbe
Jednakost u pristupu	Obrazovanje za ljudska prava
Kulturna i jezična prava	Obrazovanje za (demokratsko građanstvo)
Specifična prava pripadnika nacionalnih/etičkih manjina	Obrazovanje na jezicima nacionalnih manjina
Multikulturalno okruženje	Različite kompetencije i znanja
Jednake šanse i pozornosti prema ugroženim skupinama/pojedincima	Interakcija i suradničko učenje

U 1970. godini donijete su temeljne preporuke za obrazovanje djece migranata u Europi. Interkulturalizam je predstavljen kao mogućnost ostvarivanja jednakosti i ravnopravnosti u obrazovanju djece migranata. Tijekom 1990. godine fokus je bio na rješavanju problematike interkulturalnog obrazovanja i prava manjina uz rješavanje problematike prava manjinskih zajednica. Period nakon 2000. godine drugim riječima jeste učenje živjeti zajedno. Podrazumijeva učenje i pripremu djece, mladih ali i odraslih osoba za suživot u multikulturalnom društvu. Interkulturalnim odgojem i obrazovanjem smatra se odgoj i obrazovanje koje uvažava i podržava različitost u svim područjima ljudskog života. Učenike čini osjetljivim na ideju da su ljudi razvili niz različitih načina života, običaja i pogleda na svijet. Upravo ta raznolikost ljudskog života sve nas obogaćuje. Odgoj i obrazovanje promoviraju ravnopravnost i ljudska prava (Mrnjauš i sur., 2013). Interkulturalni odgoj i obrazovanje zapravo pomaže učenicima, studentima i odraslima da priznaju različitosti, prepoznaju nepravdu, rasizam, stereotipe i predrasude. Kroz odgoj i obrazovanje nastoji se promijeniti svijest o različitostima među ljudima, te prihvatanje drugih i drugačijih.

Kompetencije budućih generacija su sažete u četiri zadatka obrazovanja: učiti znati (široko opće znanje), učiti činiti (primjena znanja u životnim situacijama), učiti biti (razvoj osobnosti), učiti živjeti zajedno (suradnja, himan odnos) (Piršl, 2016). Od interkulturalnog odgoja i obrazovanja očekuje se rješavanje problema suživota među različitim etičkim, vjerskim, kulturnim skupinama; unapređivanje, afirmacija i zaštita ljudskih prava, temeljne slobode i demokratije; promicanje svijesti o vlastitom nacionalnom, kulturnom jezičnom i vjerskom identitetu; poticanje međusobnog razumijevanja i uvažavanje različitosti prožimanjem nacionalnog školskog sistema i vrijednosti i odgojno-obrazovnim sadržajima

(Sablić, 2014). Suživot se treba provesti kroz različita područja kao što su: posao, dom, javni prostor, obrazovne ustanove i sl. Neizostavno je napomenuti da je za suživot neophodno postojanje i uvažavanje vrijednosti poput: poštovanja, iskrenost, tolerancija, solidarnost, te norme i kodeksi ponašanja koje bi činile dobar suživot. Interkulturalni odgoj i obrazovanje zapravo znači učiti živjeti zajedno, a za to je neophodno učenje i priprema kako djece, mladih tako i odraslih osoba za suživot u multikulturalnom društvu.

Interkulturalni odgoj i obrazovanje se uvodi na tri temeljna načina (Sablić,2014) :

- kroskulikularno,
- kao posebni nastavni predmet ili odgojno-obrazovni program,
- kao nova filozofija obrazovanja.

Ciljevi interkulturalnog obrazovanja prema Spajić-Vrkaš (2004) su:

- ✓ usvajanje temeljnih pojmova u području kulture i međukulturalnih odnosa, razumijevanje obilježja svoje i drugih bliskih kultura te kulturne raznolikosti svijeta;
- ✓ razumijevanje načela i pretpostavki funkcioniranja kulturno pluralne zajednice;
- ✓ razvoj otvorenog ili višekulturalnog identiteta u skladu s potrebama kulturno pluralne i demokratske zajednice, uključujući kulturnu osjetljivost i višejezičnu kompetenciju, razumijevanje posljedica diskriminacije kulturno drugačijih te razvoj nestereotipnoga mišljenja i antipredrasudnih stavova, snošljivosti i solidarnosti.

Cilj interkulturalnog odgoja i obrazovanja je u stavu prema znanju, potrazi za njim i njegova upotreba u korist pojedinaca ali i društva (Zaki, 2005). Cilj interkulturalnog odgoja i obrazovanja u suštini jeste poticanje usvajanja znanja, vještina o različitim kulturama, vjerskim i jezičkim tradicijama, kao i razvoj interakcija i komunikacije sa svijetom koji nas okružuje. Biti sposoban za prepoznavanje nepravde, rasizma, predrasuda i stereotipa. Kao rezultat usvojenog znanja i različitih interakcija je obogaćen intelektualni i društveni život. Usmjerenost interkulturalnog odgoja i obrazovanja jeste uvijek prema čovjeku. Kako bi svijet bio ljepše mjesto za život, neophodno je promijeniti ponašanje ljudi, kao i njihove poglede na svijet i na ljude oko sebe. Upravo se kroz interkulturalni odgoj i obrazovanje to i nastoji, a da bi se to postiglo potrebno je osmisliti plan i program samog interkulturalnog obrazovanja. Prema autorima Bartulović i Kušević (2016) u pokušajima sistemskog definiranja interkulturalnog odgoja i obrazovanja ističe se višedimenzionalnost obrazovanja, što omogućava kritičku analizu nastavnih sadržaja, rekonstrukciju odnosa u školi sa naglaskom na detektiranje diskriminirajuće prakse, razvijanje kulturno responsivnih i inkluzivnih metoda poučavanja i promišljanje uloge škole u perpetuiranju ili transformiranju postojećeg društvenog stanja. Od interkulturalnog odgoja i obrazovanja se očekuje jačanje solidarnosti,

tolerancije, promjene u svijesti i stavovima, suosjećanja, upoznavanje sa ljudskim pravima, jednakost. U tome, osim promjene u programskim sadržajima, dolazi i do promjene u stavovima nastavnika prema učnicima i obrnuto, učenika prema nastavnicima.

Osposobljavanje za suživot kreće od najranijeg djetinstva, tj. od vrtića, kroz osnovnu i srednju školu, a zatim kroz visokoškolske ustanove, a ponajviše na učiteljskim i pedagoškim fakultetima. Kako bi bilo moguće realizirati interkulturalni odgoj i obrazovanje potreban je osposobljen nastavni i odgojni kadar jer se i sama uloga nastavnika i pedagoga mijenja. Sam nastavnik postaje medijator, medij susreta kultura, gdje se sadržaj nastave obogaćuje razlikama, a sadržaji su implementirani na način da ih implementira u svakodnevne situacije. Od škole se zahtjeva da nastavne planove poveže sa realnošću multikulturalnih društava (Gomes, 2000). Kao produkt nastave, sadržaja i učenja jeste interkulturalna kompetencija o čemu će biti riječ u nastavku rada. O interkulturalnom učenju može se reći da je to uzajamno učenje o drugoj kulturi, vlastitoj kulturi te susreta i odnosa naspram druge kulture (Mrnjauš, 2013). Važno je spomenuti da je interkulturalni odgoj i obrazovanje pedagoga za interkulturalizam, priprema budućih pedagoga i osposobljavanje za suživot i rad, osnažujući ih znanjima, vještinama i interkulturalnim sposobnostima.

2.3. Interkulturalna kompetencija

Iako nema konsenzusa među istraživanja o tome šta se podrazumijeva pod interkulturalnim kompetencijama, tome rezultiraju različita definiranja i razumijevanja pojma interkulturalne kompetencije. Sam pojam kompetencija znači posjedovanje određenih iskustva, znanja, vještina, sposobnosti i sl., koji dopuštaju adekvatno ponašanje u datoj situaciji. Kompetencije, pa tako i interkulturalne kompetencije, između ostalog obuhvataju sljedeće dimenzije: kognitivnu (znanje), funkcionalnu (primjena znanja), osobnu (samo ponašanje) i etičku (načela i vrijednosti u ponašanju). Prema autorici Piršl (2016) razlikuju se *posebne* kompetencije – one koje su važne za rješavanje problema ili zadataka, i *opće*, generičke (instrumentalne, sistemske i interpersonalne) ili transferalne kompetencije važne za rad i život u različitim područjima ljudske djelatnosti.

Slika 2: Kompetencije 21. Stoljeća²

Jedna od definicija jeste autora Fantini (2006) gdje se na interkulturalnu kompetenciju gleda kao na funkcionalni alat, ali i jako moćan društveni alat u borbi protiv netolerancije, ksenofobije, etnocentrizma i u međunarodnim, i u domaćim interakcijama. Nešto šira definicija interkulturalne kompetencije jeste autora Byram (1997) koji smatra da je to sposobnost uspostavljanja zadovoljavajuće interakcije i komunikacije s osobama druge kulture, usvajanje interkulturalnih stavova, znanja kao i vještina, a sve sa ciljem boljeg razumijevanja i postojanja različitih kultura i usvajanja djelotvornijeg promicanja u društvu i u drugim kulturama. Takođe jedna od definicija kaže da je interkulturalna kompetencija skup znanja, vještina i vrijednosti nužnih za razvoj interkulturalnog akcijskog obrazovanja (Mrnjauš i sur., 2013). Ono što može biti obuhvaćeno kao zajedničke karakteristike pri definiranju interkulturalne kompetencije u mnogim definicijama jesu: usmjereno korištenje ljudskih resursa poput znanja, vještina, takođe i sposobnost za interakciju i sposobnost uspostavljanja interkulturalnih odnosa, dublje razumijevanje i sl.

Osnova interkulturalne kompetencije može biti u stavovima osobe koja je u interakciji sa ljudima iz druge kulture. Smatra se kako je djelotvorna komunikacija među kulturama osnova za interkulturalnu kompetenciju uz sposobnost pojedinca da uspostave interkulturalne odnose (Mrnjauš i sur., 2013). Elementi interkulturalne kompetencije prema Byram (1997) jesu sljedeći: *interkulturalni stavovi, znanje, vještine interpretacije, vještine otkrivanja i interakcije, kritička kultura i politička kultura*. Uz to, autor navodi i kompetencije koje su nužne za interkulturalnost:

- priznavanje identiteta (dati punu pažnju identitetu drugih ljudi),

² Slika 2: Ministarstvo znanosti i obrazovanja. (2020). Kompetencije 21. Stoljeća. Škola za život. Dostupno na: <https://mzo.gov.hr/vijesti/kurikularna-reforma-skola-za-zivot/2049>

- tolerancija na neizvjesnost (sposobnost prihvatanja neizvjesnosti i da se s njom nosi na konstruktivan način),
- empatija (sposobnost projektira perspektivu druge osobe, mišljenje, motive i razmišljanja),
- komunikacijska svjesnost (sposobnost prepoznavanja različitih jezičkih konvencija),
- znanje (znanja o društvenim procesima, znanja o ilustracijama tih procesa i produkata),
- vještine interpretiranja i povezivanja (sposobnost interpretacije dokumenata i događaja druge kulture i povezivanja sa dokumentima ili događajima iz vlastite kulture),
- vještine otkrivanja i interakcije (sposobnost sticanja novih znanja o kulturi i kulturnim praksama),
- kritička kulturna svjesnost (sposobnost evaluiranja),
- orijentacija na akciju (spremnost poduzimanja aktivnosti).

Veoma važno istaknuti jeste i europski kompetencijski okvir koji je izrađen u okviru Europske unije u kojem je osam određenih područja temeljnih kompetencija, a koji se mogu usko vezati za interkulturalne kompetencije koje treba sticati i razvijati kroz svaki oblik i nivo obrazovanja, a one su: komuniciranje na maternjem jeziku; komuniciranje na stranim jezicima; informacijsko-komunikacijska tehnologija; literarna, matematička i znanstvena pismenost; osposobljavanje za poduzetništvo; osposobljenost za cjeloživotno učenje; interpersonalne i građanske kompetencije i kulturna ekspresija (Piršl, 2016). Kompetencije se mogu podijeliti na one koje se trebaju sticati u ranijim godinama, poput komunikacijskih kompetencija iz barem dva jezika, sposobnost funkcioniranja u multikulturalnim grupama, pozitivan utjecaj na samopouzdanje, pouzdanje, obveznost prema ljudskim pravima i sl. Dok se na akademskom nivou obrazovanja za interkulturalne kompetencije trebaju steći meta kompetencije, što znači da pojedinci budu sposobni da analiziraju interkulturalne susrete, procese, kao i propitivati kulturalne utjecaje na vlastite poglede na svijet (Stien, 2006). To bi značilo da pojedinci kroz obrazovanje trebaju steći okvir kritičkog razmišljanja i povezivanja, te steći samosvijest i kulturnu svijest.

Na učiteljskim fakultetima, trebaju se steći dvije temeljne dimenzije kompetencija: predmetna (znanje određenog područja) i pedagoško-psihološka-didaktičko-metodička kompetencija (znanja i vještine posredovanja znanstvenih spoznaja u nastavi). Takođe učiteljska i pedagoška struka ima dodatnu dimenziju, a to je kompetentno poticanje razvoj kompetencija kod učenika (Lončarić, Papak, 2009). Ta dimenzija je karakteristična samo za učiteljsku - pedagošku struku u odnosu na sve ostale. Među osnovnim pretpostavkama sticanja

interkultralne kompetentnosti ističe se interkulturalna osjetljivost kao sposobnost emocionalne i kompetentne interakcije koja omogućava osjetljivost pojedinca prema osobama drugačijeg kulturnog porijekla i percepciju kulturnih razlika. Uz uspješnu komunikaciju, temeljne sastavnice interkulturalne kompetencije postaju osjetljivost i samosvijest, odnosno razumijevanje ponašanja drugih, jezika drugih, kao i način njihovoga razmišljanja i viđenja svijeta. Interkulturalne kompetencije, kao i kompetencije uopće, obuhvaćaju prenosivi multifunkcionalni sklop znanja, sposobnosti, vještina i stavova primjerenih i primijenjivih u određenom multikulturalnom kontekstu (Mlinarević i sur., 2012). Interkulturalne kompetencije podrazumijevaju uspješno i odgovarajuće ponašanje u kulturi domaćina ili sposobnost uspješnog i odgovarajućeg ponašanja s pripadnicima drugoga jezika i kulture pod njihovim uvjetima (Fantini, 2006). Dok je za neke autore bitna komunikacijsko-interakcijska dimenzija, za druge je kognitivna (znanje) i metakognitivna (veća kulturna samosvjesnost, refleksija samoopažanje), zatim afektivno-motivacijska (empatija, intrinzična motivacija) i ponašajna dimenzija (stavovi, predrasude, stereotipi), kao i etičko/vrijednosna dimenzija (moralne vrijednosti i načela). Zapravo, interkulturalnu kompetenciju možemo tumačiti s individualnog aspekta, ali i sa kolektivnog, situacijskog i organizacijskog (radnog) aspekta ukoliko se u obzir uzme specifičnost kulture u kojoj se promatraju i analiziraju određeni odnosi.

Biti kompetentan ne znači samo usvojiti određena znanja, vještine, već biti sposoban djelovati i utjecati na promjene u okolini (Piršl, 2016). Svaka kompetentna osoba treba da bude svjesna da svoju kompetentnost treba stalno usavršavati, dograđivati, kritički provjeravati i nadopunjavati s ciljem poboljšanja i učinkovitosti. Prema Bedeković (2015) interkulturalno kompetentnom osobom može smatrati ona osoba koja posjeduje sposobnost interkulturalnog komuniciranja, odnosno medijacije, interpretacije te kritičkog i analitičkog razumijevanja vlastite kulture i kulture drugoga, dok se odlike interkulturalno kompetentne osobe ogledaju u njenim pozitivnim ponašajnim karakteristikama poput strpljivosti, poštivanja, fleksibilnosti, empatije, mentalne otvorenosti, radoznalosti i tolerancije prema različitim stilovima razmišljanja i kulturnoj različitosti.

2.4. Interkulturalna kompetentnost pedagoga

Osposobljavanje za suživot u multikulturalnom okruženju treba započeti još od vrtića kada kod djece počinje proces socijalizacije, zatim se nastavlja kroz školu i fakultet, a nakon toga nastavlja i tijekom cijeloživotnog obrazovanja. Prema autorima Mlinarević i sur. (2012)

savremeni odgoj i obrazovanje se određuje kao proces kojim se stvaraju uslovi, norme i principi kao i potrebne kompetencije koji će dijalog među različitim kulturama učiniti mogućim. Osnovna je zadaća interkulturalizma u obrazovanju, prema Spajić-Vrkaš (1993), učiniti mlade svjesnima svoje nacionalne samobitnosti, ali i tolerantnima prema različitim, a to možemo učiniti razvijanjem osjećaja pripadnosti svojoj zajednici i čovječanstvu u cjelini. Da bi se interkulturalni odgoj i obrazovanje provodili, potrebno je za takav rad osposobiti one koji izravno rade u odgoju i obrazovanju mladih, što u ovom slučaju uključuje pedagoge. Veliku odgovornost za uspješnost osposobljavanja za humane interkulturalne odnose i uspješan život u multikulturalnom društvu ima sistem obrazovanja u cjelini, posebno fakulteti, a unutar njih izdvajaju se studijski programi Pedagogije koji obrazuju buduće pedagoge i odgajatelje. Odgoj i obrazovanje pedagoga u području interkulturalizma treba gledati u svjetlu osposobljavanja za školu otvorenu prema različitosti.

Nužno je osposobiti budućeg pedagoga za izazove kompleksnog savremenog društva, gdje je njegova uloga višeznačna (Bedečković i Hrvatić, 2012). Od pedagoga prilikom stvaranja uspješne škole očekuje se da bude nositelj promjena i koordinator u svim područjima rada. Savremene promjene u odgoju i obrazovanju zahtjevaju da bude osoba od povjerenja, koordinator, inovator, pokretač, sudionik neposrednog rada u školi, da vrednuje i unapređuje rad, jednostavno, da posjeduje kvalitetne sposobnosti i osobine ličnosti (Balabanić i Vuković, 2020). Profesionalni identitet pedagoga ogleda se u rezultatima njegova rada, korištenju novih alata kojima se služi u svakodnevnom radu, načelima kojih se pridržava u radu s učenicima, učiteljima i vanjskim suradnicima. Temeljna uloga pedagoga jeste razvojno-pedagoška djelatnost sa svrhom unapređenja odgojno-obrazovnog procesa u kvalitetnoj i učinkovitoj školi u kojoj učenici prema svojim mogućnostima postižu uspjeh. Dakle, svoj profesionalni put gradi u učinkovitoj školi koja ima sve karakteristike učeće organizacije (Vuković, 2021).

U multikulturalnom okruženju pedagog nije samo dobar poznavatelj drugih kultura, već je „brana“ prema nastajanju predrasuda, stereotipa i kreator novih odnosa prema stvarnom znanju i uspješnim interkulturalnim odnosima. Autor Jurčić (2014) pedagošku kompetenciju dijeli u osam različitih dimenzija, a to su: osobne, komunikacijske, analitičke (refleksivne), socijalne, emocionalne, interkulturalne, razvojne kompetencije i vještine u rješavanju problema. Interkulturalno kompetentan pedagog može se smatrati ukoliko posjeduje sposobnost interkulturalnog komuniciranja, tj. medijacija, interpretacije, te kritičkog i analitičkog razumijevanja vlastite kulture i kulture drugoga, dok se odlike interkulturalno kompetentne osobe ogledaju u njenim pozitivnim ponašajnim karakteristikama poput: strpljivosti, poštivanja, fleksibilnosti, empatije, mentalne otvorenosti, radoznalosti i

tolerancije prema različitim stilovima razmišljanja i kulturnoj različitosti (Bedeković i Šimić, 2018).

Područje stručnog usavršavanja, unapređenje kulture škole i izgradnja kvalitetne škole jedno je od važnih područja i izazova u radu školskog pedagoga (Vuković, 2021). Nova uloga pedagoga jeste osposobiti učenika za komunikaciju i prihvaćanje ljudi koji su različiti od njega, kako bi se osjećao dostojnim i ravnopravnim članom zajednice kojoj pripada. Od brojnih izazova koji karakteriziraju savremenu pedagogiju, jedan od dominantnih je razvoj pozitivnoga stava i pogleda u odnosu na druge koji su različiti od nas samih. Posao i sama uloga pedagoga u interkulturalnom odgoju i obrazovanju ogleda se u osnaživanju svakog pedagoškog djelovanja koje omogućava dosljednu provedbu interkulturalnih načela u neposrednoj praksi.

3. Metodološki dio

3.1. Problem istraživanja

U svijetu u kome živimo, svakodnevno se susrećemo sa osobama ili grupama ljudi koji dolaze iz različitih sredina, kultura i sl. Takođe, vrlo često imamo priliku komunicirati i poslovno surađivati sa osobama različitog porijekla. Kako bi se mogla ostvariti dobra saradnja i uspostaviti dobri odnosi, važne su osobine poput: razumijevanje, empatija, prihvatanje drugog i drugačijeg, otvorenost, uvažavanje i sl. Takvi susreti dio su svakodnevnog života, i prisutni su u svim sferama, osim poslovnih susreta, susrete sa osobama iz različitih kultura postoje u školama, na ulici, javnim i privatnim mjestima. Izazovi budućnosti pojedinca i društva ogledaju se u pristupu i kvaliteti današnje škole, sistema odgoja i obrazovanja, koji djeluju u promijenjenim uslovima multikulturalnog okruženja. Brojni su izazovi pred odgojno-obrazovnim procesom, a jedan od njih je razvoj pozitivnog stava prema drugima koji su različiti od nas (Šimić, 2020). Veliku ulogu u razvoju osobina i ponašanja koje prihvata i uvažava druge i drugačije imaju znanje i iskustvo koje se velikim dijelom stiče kroz proces obrazovanja. Interkulturalno se obrazovanje određuje kao teorijski i praktični pristup usmjeren promicanju i razvoju interakcije među učenicima raznolikog porijekla, te znanju o različitim kulturnim, vjerskim i jezičkim tradicijama prisutnim u školama i društvima.

U školama, osim susreta među učenicima, priliku za susret sa drugim kulturama imaju i zaposlenici škole, među kojima su i pedagozi. Zadatak pedagoga, između ostalog, jeste rad sa učenicima, nastavnicima, te roditeljima/starateljima i drugim odraslim osobama. Da bi pedagog bio spreman odgovoriti na takve izazove, potrebna mu je interkulturalna kompetentnost. Razvoj interkulturalne kompetencije nije samorazumljiv i ne događa se automatski prilikom interakcija s pripadnicima iz drugih kultura, već se stiče učenjem i obrazovanjem. Zbog toga bi jedan od zadataka škole trebao biti i promicanje interkulturalnog odgoja i obrazovanja na svim razinama odgojno-obrazovnog procesa.

Problem istraživanja usmjeren je na analizu studijskih programa Pedagogije s namjerom prepoznavanja prilika za učenje o interkulturalizmu i interkulturalnom odgoju i obrazovanju, te prilikama za sticanje interkulturalnih kompetencija koje su jako važne za kasnije poslovno djelovanje.

3.2. Predmet istraživanja

Predmet ovog istraživanja jeste odgoj i obrazovanje pedagoga za interkulturalnu kompetenciju.

Kroz ovo istraživanje nastojalo se dobiti informacije o tome koliko budući pedagozi kroz studijske programe Pedagogije, na fakultetima u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori imaju priliku susretati se sa sadržajem o interkulturalizmu i interkulturalnom odgoju i obrazovanju, te da li i na koji način mogu sticati interkulturalne kompetencije. Analiziranjem nastavnih planova i programa studijskih programa Pedagogije, nastojalo se prikazati podatke o kolegijima koji su povezani sa sadržajem interkulturalnog odgoja i obrazovanja, upoznavanjem sa ciljevima tih kolegija, te literaturom sa kojom se studenti mogu susresti tijekom pohađanja istih, a koja potiču interkulturalni odgoj i obrazovanje, i priliku za razvoj interkulturalnih kompetencija.

Istraživanjem su obuhvaćeni I i II ciklus studijskih programa Pedagogije Univerzitet u Sarajevu - Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu - Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu - Filozofski fakultet i Univerzitet Crne Gore - Filozofski fakultet Nikšić.

3.3. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja jeste analizom nastavnih planova i programa za obrazovanje budućih pedagoga utvrditi predmetnu zastupljenost, zastupljenost ciljeva učenja, te nastavnog sadržaja interkulturalnog odgoja i obrazovanja.

3.4. Zadaci istraživanja

1. Istražiti i analizirati ključne dokumente iz interkulturalnog odgoja i obrazovanja
2. Utvrditi prisustvo interkulturalnih elemenata u nastavnim planovima i programima studijskih programa Pedagogije
3. Analizom nastavnih planova i programa utvrditi zastupljenost interkulturalne dimenzije u ciljevima učenja
4. Analizom nastavnih planova i programa utvrditi zastupljenost interkulturalnih sadržaja i prepoznati literaturu koja opisuje sadržaje interkulturalnog odgoja i obrazovanja
5. Analizom nastavnih planova i programa utvrditi predmetnu zastupljenost u području interkulturalnog odgoja i obrazovanja
6. Usporedba dobijenih podataka s ciljem dobijanja šire slike o poticanju i razvoju interkulturalnih kompetencija kroz studijski program Pedagogije

3.5. Hipoteze

- H1: Na svim fakultetima koji su uzorak istraživanja postoje organizirani nastavni predmeti koji pružaju mogućnost za učenje i poticanje razvoja interkulturalnih kompetencija kod studenata Pedagogije
- H2: Ciljevi nastavnih predmeta koji potiču interkulturalne kompetencije kod studenata Pedagogije imaju zastupljene dimenzije interkulturalnog odgoja i obrazovanja
- H3: Nastavni sadržaji koji se proučavaju na studijskim programima Pedagogije nemaju jednako usklađene interkulturalne dimenzije
- H4: Na svim fakultetima koji su uzorak istraživanja ima organiziran nastavni predmet u području interkulturalizma i interkulturalnog odgoja i obrazovanja
- H5: Nastavni predmeti u području interkulturalizma i interkulturalnog odgoja i obrazovanja nude različite naučne i stručne izvore (literaturu)

3.6. Metode, tehnike i instrumenti istraživanja

- Metoda teorijska analiza - je metoda kojom se na objektivni i sistemski način kvantitativno opisuje sadržaj nekog aspekta komunikacije. To je metoda koja se najviše koristi u društvenim znanostima (Milas, 2005). Može se definirati i kao učenje o zabilježenim ljudskim komunikacijama kao što su knjige, web stranice, slike i zakoni. Metoda teorijske analize koristi se prilikom analiziranja različite literature, knjiga, udžbenika, članaka koji su predmetom istraživanja.
- Analiza sadržaja – je metoda u društvenim znanostima koja služi za proučavanje sadržaja komunikacije. Može se primijeniti na pisane, zvučne ili slikovne zapise. Kvantitativna analiza utvrđuje učestalost i ustrojstvo jedinica analize (sloga, riječi, sintagme, rečenice, slike i sl.) u nekome tekstu (članku, novinama, televizijskom prilogu i sl.). Najpogodnija je za prikupljanje podataka u realizaciji istraživačke ideje (Vujević, 2006). U ovom istraživanju usmjerena je na analizu Nastavnih planova i programa.
- Deskriptivna metoda – u istraživanju odgoja i obrazovanja predstavlja skup znanstvenoistraživačkih postupaka s kojim se opisuju pojave u odgoju i obrazovanju (Mužić, 2004). Deskriptivna metoda se koristi prilikom opisivanja predmeta ovog rada, naročito teorijskog dijela.
- Komparativna metoda – je postupak uspoređivanja istih ili srodnih pojava ili utvrđivanja njihove sličnosti u ponašanju i intenzitetu i razlika među njima. Ova metoda omogućuje istraživačima da dođu do raznih uopštavanja, novih zaključaka koji

obogaćuju spoznaju (Mužić, 2004). Ova metoda se koristi za komparaciju srodnih pojmova do kojih se došlo kroz istraživanje, a vezana je za rezultate istraživanja.

- *Tehnika* korištena u ovom radu jeste rad na dokumentaciji, a *instrument* jeste protokol za analizu.

3.7. Uzorak istraživanja

Uzorak za ovo istraživanje jesu Nastavni planovi i programi studijskih programa Pedagogije I i II ciklusa, i to:

- Univerzitet u Sarajevu - Filozofski fakultet³
- Sveučilište u Zagrebu - Filozofski fakultet⁴
- Univerzitet u Beogradu - Filozofski fakultet⁵
- Univerzitet Crne Gore - Filozofski fakultet Nikšić⁶

³ Zvanična web stranica: <https://www.ff.unsa.ba/index.php/bs/>

⁴ Zvanična web stranica: <https://web2020.ffzg.unizg.hr/>

⁵ Zvanična web stranica: <https://www.f.bg.ac.rs/>

⁶ Zvanična web stranica: <https://www.ucg.ac.me/ff>

4. Analiza i interpretacija rezultata istraživanja

Studijski program Pedagogije Filozofskog fakulteta u Sarajevu organizira se u tri ciklusa, pa dodiplomski studij traje tri, a postdiplomski dvije godine. Na oba studijska nivoa postoje opcije jednopredmetnog ili dvopredmetnog studija. Nastavni plan i program studiranja na Odsjeku redovno je bio inoviran i usklađivan s potrebama društva i struke. Odsjek je među prvima na Fakultetu uveo izborne predmete na svim studijskim godinama te usmjerenja u završnoj godini. Na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu može se upisati studijski program Pedagogije I. ciklusa u svojstvu redovnog, redovnog samofinansirajućeg i vanrednog studenta u trajanju od tri godine, odnosno 6 semestara (180 ECTS⁷) za sticanje zvanja Bakalaureat/Bachelor. Takođe, na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu mogu se, nakon završenog I. ciklusa studija, upisati studijski programi II. ciklusa u svojstvu redovnog, redovnog samofinansirajućeg i vanrednog studenta u trajanju od dvije godine, odnosno 4 semestra (120 ECTS) za sticanje zvanja Magistar/Master.

Sveučilište u Zagrebu - Filozofski fakultet organizira studij Pedagogije u tri ciklusa: preddiplomski studij, diplomski i poslijediplomski studij. Može se studirati jednopredmetni ili dvopredmetni preddiplomski i diplomski studij. Preddiplomski studij traje 6 semestara (180 ECTS) za stručni naziv sveučilišni prvostupnik (baccalaureus) pedagogije ili sveučilišna prvostupnica (baccalaurea) pedagogije. Diplomski studij traje 4 semestra (120 ECTS) za stručni naziv magistar pedagogije ili magistra pedagogije.

Na Univerzitet u Beogradu - Filozofski fakultet u okviru studijske grupe za Pedagogiju postoje Katedra za opštu pedagogiju, metodologiju i istoriju pedagogije, Katedra za didaktiku sa metodikom, Katedra za predškolsku pedagogiju i Katedra za školsku pedagogiju. Programi osnovnih, master i doktorskih studija na Grupi za pedagogiju obuhvataju veći broj predmeta iz oblasti opštih i posebnih pedagoških disciplina. Osnovne akademske studije pedagogije traju 8 semestara (četiri godine) sa 240 ESPB⁸. Po završetku studija stručni naziv je

⁷ Europski sistem prijenosa i prikupljanja bodova (ECTS) alat je Europskog prostora visokog obrazovanja za transparentnost studija i kolegija. Pomaže studentima da se kreću između zemalja i da im se priznaju akademske kvalifikacije i razdoblja studiranja u inostranstvu. ECTS omogućuje da se bodovi stečeni na jednoj visokoškolskoj ustanovi uračunaju u kvalifikaciju koja se studira na drugoj. ECTS bodovi predstavljaju učenje temeljeno na definiranim ishodima učenja i njihovom pridruženom radnom opterećenju. Dostupno na: <https://education.ec.europa.eu/education-levels/higher-education/inclusive-and-connected-higher-education/european-credit-transfer-and-accumulation-system>

⁸ Jedan ESPB ekvivalentan je jednom ECTS kreditnom bodu u evropskom sistemu prenosivih bodova. Bolonja je ideja po kojoj bi svi evropski univerziteti bili povezani u jedan odličan i konkurentan mehanizam obrazovanja. U zavisnosti od opterećenja studenta na predmetu (aktivna nastava, seminarski, grafički i ostali radovi, konsultacije, vreme za spremanje i polaganje ispita) jedinstveno se dodeljuje odgovarajući broj ESPB. Dostupno na: <http://www.dpm.ftn.uns.ac.rs/sr/info-o-studiranju/espb-bodovi-i-poeni>

diplomirani pedagog. Master akademske studije pedagogije traju 2 semestra (jednu godinu) sa 60 ESPB. Po završetku studija akademski naziv je master pedagog.

Filozofski fakultet Nikšić - Univerzitet Crne Gore studij Pedagogije organizira kroz dva tipa studija osnovne i master studije, koje traju najmanje tri godine (180 ECTS). Bečelor je diploma koju studenti dobivaju po završetku programa trogodišnjih osnovnih studija (180 ECTS). Master studije traju dvije studijske godine. A obim studijskog programa iznosi 120 ECTS. Po završetku Master studija stiče se akademski naziv master pedagogije.

Analizom planova i programa studijskih programa Pedagogije I i II ciklusa istraženo je područje interkulturalnog odgoja i obrazovanja na razini predmetne zastupljenosti, nastavnog sadržaja, na razini postavljenih ciljeva, te literature koja pruža mogućnost za sticanje interkulturalnih kompetencija kroz sam studij.

Analizom izdvojeni su nastavni predmeti koji imaju sadržajno direktnu povezanost sa interkulturalnim odgojem i obrazovanjem, ali također izdvojeni su i predmeti koji imaju indirektnu povezanost, a to znači da se na osnovu analize došlo do zaključka da pojedini navedeni nastavni predmeti imaju sadržajnu povezanost sa interkulturalnim odgojem i obrazovanjem i priliku za sticanje interkulturalnih kompetencija kroz studij Pedagogije. Nastojalo se utvrditi da li postoje nastavni predmeti koji direktno pružaju mogućnost za usvajanje interkulturalnih kompetencija budućih pedagoga, koji su njihovi nastavni sadržaji, ciljevi i literatura kojom se služe, ali i koliko su prisutni sadržaji o elementima interkulturalnog odgoja i obrazovanja kroz druge kolegije koji nisu direktno povezani sa tom tematikom, ali kroz svoj sadržaj na neki način podupire nastojanja budućih pedagoga u procesu obrazovanja za interkulturalnu kompetentnost.

4.1. Analiza i interpretacija rezultata istraživanja na osnovu nastavnog sadržaja

Na osnovu analiziranja nastavnih planova i programa, mogu se izdvojiti nastavni predmeti koji ne pripadaju području interkulturalizma, ali uočeni su sadržaji koji su prilika za sticanje interkulturalnih kompetencija budućih pedagoga. Sljedeća tablica (tablica 2) ukazuje na neizravnu usmjerenost nastavnih predmeta na interkulturalne sadržaje na studijskim programima Pedagogije.

Tablica 2. Nastavni predmeti koji su neizravno usmjereni na interkulturalne sadržaje na studijskim programima Pedagogije

Naziv	Univerzitet u Sarajevu Filozofski fakultet	Filozofski fakultet Sveučilište u Zagrebu	Univerzitet u Beogradu Filozofski fakultet	Univerzitet Crne Gore Filozofski fakultet Nikšić
I ciklus studij a	Uvod u pedagogiju, Filozofija, Intraobiteljska pedagogija, Opća pedagogija, Socijalna pedagogija, Osnove komparativne pedagogije, Specijalna pedagogija, Humanizacija odnosa među spolovima (Izborni), Sociologija odgoja, Pedagoška komunikologija (Izborni), Specijalna pedagogija, Metodika odgojnog rada	Teorija odgoja i obrazovanja, Sistemska pedagogija, Pedagogija adolescencije, Antropologija odgoja i obrazovanja, Sociologija odgoja i obrazovanja, Institucijski odgoj i obrazovanje	Uvod u pedagogiju, Pedagoška psihologija, Jezik i obrazovanje, Savremeni pedagoški pravci, Državno-građanski odgoj	Uvod u pedagogiju, Filozofija s logikom, Teorija vaspitanja, Pedagoška komunikologija, Pedagogija adolescentnog doba, Inkluzivna pedagogija
II ciklus studij a	Obrazovne politike, Učenici s teškoćama u razvoju, Specifičnost istraživanja odgojno-obrazovnog rada sa učenicima s teškoćama u razvoju	Pedagogija slobodnog vremena, Međunarodno obrazovanje, Temeljna nastavna umijeća, Partnerstvo obitelji i odgojno – obrazovne ustanove	Savremene teorije vaspitanja	Socijalna pedagogija, Kultura i obrazovanja

Na osnovu analize utvrđeno je da na svakom fakultetu koji je uzorak istraživanja postoje organizirani nastavni predmeti koji su indirektno povezani sa interkulturalnim odgojem i obrazovanjem. Izdvojeni nastavni predmeti (Tablica 2) nude kroz nastavni plan i program pojedine teme koje imaju dimenzije interkulturalizma u odgoju i obrazovanju. Interkulturalne su kompetencije vidljive indirektno u navedenim kolegijima i usmjereni su na osnaživanje budućih pedagoga za profesionalni rad u multikulturalnim zajednicama.

Studij Pedagogije na Univerzitetu u Sarajevu, kroz kolegije kojih ima ukupno 15 (Tablica 2) sadržajno i tematski zastupljeni su naslovi koji omogućavaju neizravno sticanje interkulturalne kompetencije, izdvojeni su neki od njih, poput:

- *Kritičko gledanje na opća pitanja i probleme savremene odgojno-obrazovne teorije i prakse u užem okruženju i u svijetu;*
- *Upoznavanje sa etikom, filozofskom tradicijom zapadno-europskog svijeta;*

- *Savjetodavni rad namijenjen unaprijeđivanju obiteljskih odnosa i odgoja djece;*
- *Odgoj i socijalizacija- savremeni zahtjevi o odgoju; Karakteristike savremenog obrazovanja;*
- *Socijalna priroda odgoja i moralnost pojedinaca u društvu, socijalizacija kao proces humanizacije pojedinaca i odgojno djelovanje;*
- *Internacionalna/globalna pedagogija – Savremeni školski sistemi i međunarodne organizacije;*
- *Specifičnosti školskih sistema u pojedinim kulturama i tradicijama;*
- *Obrazovna kultura razvijenih zemalja, zemlja trećeg svijeta i nejnerazvijenijih zemalja;*
- *Komunikacijske kompetencije – razvoj osjetljivosti i tolerancije;*
- *Osposobljavanje studenata za aktivnim učešćem u provedbi inkluzije u obrazovanju;*

Prikazane teme koje se realiziraju studentima Pedagogije sadrže elemente koji studentima omogućavaju i pomažu pri razvoju interkulturalnih kompetencija. Nastavni predmeti su raspoređeni ravnomjerno i organizirani u I i II ciklusu studija, te omogućavaju kontinuirane informacije i znanja o karakteristikama interkulturalnog odgoja i obrazovanja. Sa nešto manjim brojem kolegija, ukupno 10, studij Pedagogije na Sveučilištu u Zagrebu također nudi veliki broj nastavnih sadržaja koji podupiru nastojanja budućih pedagoga da daju svoj doprinos u odgoju i obrazovanju za interkulturalizam. Nastavni plan i program sadržajno je bogat različitim temama, a mogu se izdvojiti:

- *Inovacije u pedagoškoj znanosti, funkcije odgoja u brzim socijalnim i tehnološkim promjenama;*
- *Socio-ekološki i odgojni utjecaji (obitelj, škola, vjerski objekti, mediji, vršnjaci, kultura i sl.); Obrazovanje i kultura i obrazovne prepreke;*
- *Slobodno vrijeme kao sistem otvorene kulture i komunikacije;*
- *Nove smjernice u odgoju i obrazovanju; Profesionalne kompetencije i savremeni izazovi;*
- *Oblici komunikacije, suradnja i partnerski odnosi; Komunikacija u nastavi;*

Na studiju Pedagogije Filozofskog fakulteta u Zagrebu, studenti imaju prilike za upoznavanje sa sadržajem koji evidentno potiču interkulturalne kompetencije. Sadržaj svojom kvalitetom potiču osnaživanje vlastitog identiteta budućih pedagoga i opskrbljuje ga kompetencijama za profesionalni rad.

Poput studijskog programa Pedagogije na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, studij Pedagogije Filozofskog fakulteta u Zagrebu pruža studentima i na I i II ciklusu prilike za sticanje kompetencija neopodnih za društvene i poslovne aktivnosti u savremenom svijetu.

Studij Pedagogije na Filozofskom fakultetu u Beogradu, među izdvojenih 6 kolegija, tematski izravno obogaćuje kompetencije kroz uočene teme na I i II ciklusu studija poput:

- *Vaspitanje- kultura- društvo; profesionalna funkcija i osobine ličnosti vaspitača*
- *Obrazovanje: stereotipi i predrasude u obrazovnom kontekstu*
- *Kompetencije odraslih u odgojno-obrazovnom procesu*
- *Savremene teorije vaspitanja*
- *Jezik škole (časa, udžbenika) misao, kultura i stvarnost*

Na Filozofskom fakultetu u Nikšiću, na studiju Pedagogije od ukupno 8 kolegija, uočeni su sadržaji koji omogućavaju odgoj i obrazovanje pedagoga u okviru interkulturalne kompetencije. Sadržajno i tematski usmereni su na:

- *Analiziranje historijskog razvoja odgoja i obrazovanja, razvoja ličnosti*
- *Odnosi prema nauci, umjetnosti, religiji, politici i svakodnevnom životu*
- *Ciljevi, zadaci, sredstva, odnosi i komunikacija*
- *Razvoj škole, značaj i specifičnosti odgoja i obrazovanja, adekvatna stanja škole, savremeni odgoj i struktura obrazovnog sistema*

Anliziranjem Nastavnih planova i programa i dobijenih rezultata pretpostavlja se da kroz izdvojene nastavne sadržaje studenti studijskih programa Pedagogije na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, Beogradu, Nikšiću, te na Sveučilištu u Zagrebu imaju mogućnost za upoznavanje sa nastavnim sadržajima i elementima interkulturalnog odgoja i obrazovanja kroz različite nastavne predmete iako oni nisu direktno vezani za područje interkulturalizma. Studenti se upoznaju sa nastavnim sadržajima koji opisuju interkulturalni odgoj i obrazovanje u okviru predloženih nastavnih predmeta. Teme su: učenje o stereotipima i predrasudama, oblicima i načinima komunikacije i odnosima među ljudima, znanja o kulturama, religijama, inkluzija i sl. Zastupljene teme imaju određene sličnosti među fakultetima koji su uzorak istraživanja, ali takođe imaju i zajedničku karakteristiku, a to je da pružaju potrebna znanja i kompetencije na putu za interkulturalnu kompetentnost pedagoga. Kroz predstavljene sadržaje pretpostavlja se da bi studenti mogli usvojiti osnovna znanja i kompetencije vezane za interkulturalni odgoj i obrazovanje.

4.2. Analiza i interpretacija rezultata istraživanja na osnovu nastavnih sadržaja o interkulturalnom odgoju i obrazovanju, te predmetnoj zastupljenosti

Tablica koja slijedi u nastavku (tablica 3) predstavlja analizu nastavnih planova i programa na osnovu nastavnih sadržaja o interkulturalnom odgoju i obrazovanju, te utvrđivanju implementiranosti nastavnih predmeta u području interkulturalizma i interkulturalnog odgoja i obrazovanja.

Tablica 3. Nastavni predmeti koji su direktno usmjereni na sadržaje o interkulturalizmu i interkulturalnom odgoju i obrazovanju na studijskim programima Pedagogije

<i>Naziv</i>	<i>Univerzitet u Sarajevu Filozofski fakultet</i>	<i>Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet</i>	<i>Univerzitet u Beogradu Filozofski fakultet</i>	<i>Univerzitet Crne Gore Filozofski fakultet Nikšić</i>
<i>I ciklus studij a</i>	Prava djeteta i obrazovno pravo (Izborni), Sociologija obrazovanja, Komparativna istraživanja u pedagogiji	/	Profesionalni razvoj nastavnika (izborni), Vaspitno-obrazovni rad sa djecom sa posebnim potrebama (Izborni), Inkluzija u obrazovanju (Izborni), Interkulturalno obrazovanje (Izborni), Psihologija međuljudskih odnosa na radu (Izborni).	/
<i>II ciklus studij a</i>	Pedagoška antropologija, Interkulturalni odgoj	Interkulturalizam i obrazovanje, Osnove interkulturalne pedagogije, Pravo djeteta u odgoju i obrazovanju, Obrazovanje za ljudska prava i građanstvo, Europsko obrazovanje, Interkulturalni kurikulum (izborni), Komunikacija u nastavi (izborni)	Djetinstvo, kultura i obrazovanje (Izborni)	Interkulturalna pedagogija, Savremeni pedagoški pravci

Jedan od zadataka u ovome radu jeste uočiti da li na studijskim programima Pedagogije, tj. u nastavnim planovima i programima ima implementiran nastavni predmet koji je vezan za područje interkulturalnog odgoja i obrazovanja. Rezultati analize jesu nastavni predmeti koji

su izdvojeni i navedeni u tablici 3. Može se zaključiti da studijski programi Pedagogije na fakultetima u Sarajevu, Beogradu, Nikšiću i u Zagrebu imaju u nastavnim planovima i programima implementiran nastavni predmet čiji nastavni sadržaj omogućava učenje o interkulturalnom odgoju i obrazovanju. Studenti Pedagogije, osim obaveznih nastavnih predmeta, imaju prilike za odabir izbornih nastavnih predmeta o interkulturalnom odgoju i obzoravanju. Takođe, može se zaključiti da nastavni predmeti (Tablica 3) koji su u fokusu ovog istraživanja uglavnom organizirani na II ciklusu studija. Studentima Pedagogije ponuđene su teme od velike važnosti za njihov kasniji identitet i profesionalni rast i razvoj. Budućim pedagozima omogućava se biti u korak sa savremenim odgojem i obrazovanjem, te izazovima koji pred njih postavljaju promjene u svijetu.

U nastavku rada, izdvojeni su nastavni sadržaji nastavnih predmeta koji su predstavljeni u tablici 3. Nastavni sadržaji opisuju interkulturalni odgoj i obrazovanje kroz sljedeće teme:

- **Univerziteta u Sarajevu - Filozofski fakultet:**

- *Prava djeteta, građanska prava i sloboda; Obrazovno pravo, slobodno vrijeme i kulturne aktivnosti;*
- *Društvene razlike i nejednakosti;*
- *Demokracija i građansko pravo;*
- *Specifičnosti školskog sistema u pojedinim kulturama i tradicijama;*
- *Sociokulturni korijeni odgoja i oblici učenja kulture, tradicija, tradicionalizam i promjene; Kulturni identitet;*
- *Razvoj osjetljivosti i tolerancije prema kulturnom, etičkom i religijskom identitetu...*

- **Sveučilište u Zagrebu - Filozofski fakultet:**

- *Koncept prava djeteta; Konvencije o pravima djeteta; Vrste prava; Stanje prava u svijetu;*
- *Načela, politike i prakse odgoja i obrazovanja okrenutog ka potrebama učenika kao građanina demokratskog društva;*
- *Političke, prave, ekonomske i pedagoške dimenzije izgradnje Europskog sistema odgoja i obrazovanja;*
- *Komunikacija u nastavi; Verbalna/neverbalna; Interkulturalna komunikacija...*

- **Univerzitet u Beogradu - Filozofski fakultet:**

- *Profesionalne kompetencije nastavnika i pedagoga; Profesionalni razvoj nastavnika i pedagoga;*
- *Potrebe i prava djeteta sa posebnim potrebama; Inkluzivna kultura škole;*

- *Interpersonalni odnosi i stjecanje interpersonalnih vještina uspješnog komuniciranja na radu;*
- *Shvatanje djeteta u različitim kulturama; Kultura kao sistem značenja; Razumijevanje odnosa i kultura;*
- **Univerzitet Crne Gore - Filozofski fakultet Nikšić:**
 - *Globalizacija, multikulturalizam i interkulturalizam – utjecaji na komparativnu pedagogiju;*
 - *Kulturna pedagogija; Funkcionalna pedagogija;*

Na osnovu ove analize nastavnih sadržaja, može se zaključiti da nastavni predmeti imaju bogat nastavni sadržaj i veoma mnogo dodirnih tačaka sa temama interesantnih i pogodnih za učenje o interkulturalnom odgoju i obrazovanju. Može se uočiti takođe i da su kolegiji na pojedinim fakultetima oragnizirani kroz I i II ciklus, ali i organizirani isključivo ili na I ili na II ciklusu studija kao što je slučaj na studijima Pedagogije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i Filozofskom fakultetu u Nikšiću. Neophodno je napomenuti da je tabela 3 popunjena sa nastavnim predmetima koji podupiru teme interkulturalnog odgoja i obrazovanja i veoma su važne za sticanje interkulturalnih kompetencija. Analizom se došlo do zaključka da su nastavni predmeti organizirani kao izborni ili kao obavezni. Zanimljiv podatak za ovaj rad je kako studij Pedagogije na Sveučilištu u Zagrebu ima organiziran modul pod nazivom Interkulturalna pedagogija koji se sastoji od pet obaveznih i jednog izbornog nastavnog predmeta.

4.3. Analiza i interpretacija rezultata istraživanja na osnovu ciljeva nastavnih predmeta

Kako bi se ispunio cilj istraživanja, ali i postavljeni zadaci, u nastavku rada prikazana je detaljnija analiza ciljeva nastavnih predmeta čiji se nastavni sadržaji direktno odnose na područje interkulturalizma i interkulturalnog odgoja i obrazovanja. Takođe, u samom nazivu izdvojenih nastavnih predmeta sadržan je pojam interkulturalizam. Na osnovu pretpostavke kako su kolegiji slični jer se tematikom, oblašću i nazivom podudaraju, moguće je izvršiti analizu i komparaciju stavki koje su u fokusu istraživanja.

Tablica 4. Ciljevi nastavnih predmeta o Interkulturalnom odgoju i obrazovanju

<i>Nastavni predmet</i>	<i>Ciljevi nastavnih predmeta</i>
Interkulturalni odgoj (Filozofski fakultet u Sarajevu)	Omogućiti studentima da se upoznaju sa osnovama i specifičnostima interkulturalnog odgoja zacrtanog na mnogim međunarodnim tijelima, konferencijama i dokumentima. Kod studenta će se razvijati profesionalna radoznalost i interes za produbljenijim proučavanjem problematike vezane za interkulturalni odgoj i njegovu aplikabilnost u uvjetima bosanskohercegovačkog savremenog odgoja. Na kraju ovog kolegija studenti će biti osposobljeni: <ul style="list-style-type: none"> • da jasno definiraju ciljeve interkulturalnog odgoja prilagođene potrebama određenih sredina, • da uspješno rade na izradi kurikuluma interkulturalnog odgoja, • da prate rezultate odgojno-obrazovnog rada u oblasti interkulturalnog odgoja • da djeluju kao snažno motivirani pojedinci na unapređenju saznanja i stavova u ovoj oblasti.
Interkulturalizam i obrazovanje (Filozofski fakultet u Zagrebu)	Opće: usvajanje temeljnih pojmova i načela interkulturalizma i njihove primjene u analizi društvenog života. Specifične: shvaćanje razlika između pojmova 'kulturne razlike', 'kulturni pluralizam' i 'interkulturalizam'; poznavanje međunarodnih i domaćih pravnih pretpostavki interkulturalizma; razvoj interkulturalne osjetljivosti i multiperspektivnosti; ovladavanje kritičkim pristupom kulturnim pojavama; prihvatanje načela kulturnog pluralizma kao društvene vrijednosti.
Osnove interkulturalne pedagogije (Filozofski fakultet u Zagrebu)	Upoznati multi-i inter-kulturalizam kao društvene pojave: njihovu genealogiju, postmoderne poticaje, globalizacijske utjecaje, širenja, kontraverze, otpore i perspektive multikulturalne demokracije. Kritičko propitivanje društvenih implikacija interkulturalizma u obrazovanju. Studenti trebaju dobiti uvid u predmet, sadržaj i metode rada u području interkulturalnog odgoja, obrazovanja i pedagogije
Interkulturalni kurikulum (Filozofski fakultet u Zagrebu)	Opće: usvajanje temeljnih pojmova i načela interkulturalnog kurikuluma u okviru interkulturalne pedagogije. Specifične: ostvarivanje sadržaja kolegija treba osigurati cjelovit i sistematiziran uvid u polazišta, pristup i načine utemeljnja/izrade interkulturalnog kurikuluma
Interkulturalno obrazovanje (Filozofski fakultet u Beogradu)	Cilj je da osposobi studente da uvide neophodnost uvođenja interkulturalne perspektive nastojanja da se obrazovni sistem reformiše kako bi se obezbjedile jednake obrazovne mogućnosti za djecu i mlade iz različitih kulturnih grupa, kao i da ih upozna sa različitim modelima i pristupima interkulturalnoj transformaciji škole i reformi kurikuluma.
Interkulturalna pedagogija (Filozofski fakultet u Nikšiću)	Upoznavanje studenata sa aktuelnim teorijskim modelima i istraživanjima relevantnim za obrazovni proces zasnovanog na interkulturalnim vrijednostima; - Osposobljavanje studenata za adekvatnu društveno-političku kontekstualizaciju savremene pedagoške teorije i prakse; Razvijanje sposobnosti studenata za adekvatnu organizaciju i realizaciju vaspitno-obrazovnog procesa u interkulturalni kontekst.

Ciljevi koji su unešeni (Tablica 4), izdvojeni su iz Nastavnih planova i programa studija Pedagogije. Primjećuje se da svi studijski programi podržavaju kompetencijski pristup. Iz ciljeva se pokazuje usmjerenost prema: kognitivnim kompetencijama (usvajanje znanja, stjecanje vještina, razumijevanje, upoznavanje sa osnovama..), kao i na osposobljavanje i ovladavanje vještinama (kritičko razumijevanje i propitivanje, izrada kurikuluma, sposobnost

uviđanja, osposobljavanje za rad...) i vrijednosti (svijest o vrijednosti nacionalnog identiteta, vrijednosti odgoja i obrazovanja, prihvatanje značaja života i kulture). Analizirajući postavljene ciljeve izdvojenih kolegija, može se uočiti usmjerenost prema znanju, sposobnostima i praćenju stanja u oblasti interkulturalnog odgoja i obrazovanja. Komparirajući studijske programe na osnovu postavljenih ciljeva može se izdvojiti studij Pedagogije na Filozofskom fakultetu u Sarajevu i Nikšiću i kolegiji u kojima su podjednako zastupljene sve tri komponente podjednako, dok je studij Pedagogije na Sveučilištu u Zagrebu i Univerzitetu u Beogradu naglašenije usmjereno na dijelove onih kompetencija stavova i vještina poput: ovladavanje temeljnim pojmovima u području interkulturalizma, osposobljavanje studenata za organizaciju i sl. Poput obaveznih nastavnih predmeta i izborni predmeti značajno podupiru interkulturalno obrazovanje svojim ciljevima, iako ih studenti samostalno biraju unutar njih mogu se steći posebna znanja i iskustvo učiti.

4.4. Analiza i interpretacija rezultata istraživanja na osnovu nastavnih sadržaja

Analizom Nastavnih planova i programa izdvojeni su kolegiji koji se odnose direktno na područje Interkulturalizma. U nastavku su predstavljeni nastavni sadržaji koji se proučavaju kroz nastavne predmete koji su u fokusu istraživanja.

Tablica 5. Nastavni sadržaji kolegija o Interkulturalnom odgoju i obrazovanju

<i>Naziv</i>	<i>Nastavni sadržaj</i>
<i>Interkulturalni odgoj</i> <i>(Filozofski fakultet u Sarajevu)</i>	Pojmovna određenja: multikulturalni, interkulturalni odgoj, kulturalni pluralizam, asimilacija. Promoviranje razumijevanja među različitim kulturama, tolerancije i prijateljstva među nacijama, rasnim i religijskim grupama i stalna nastojanja za očuvanjem pravde, slobode i mira među narodima. Historijski razlozi i potrebe razvijanja interkulturalnog razumijevanja i uvažavanja različitosti u obrazovanju, kontroverze, otpori i perspektive. Univerzalna deklaracija o pravima čovjeka, Konvencija o pravima djeteta, mnogobrojne deklaracije i preporuke UNESCO-a, Vijeća Evrope, Evropske unije idr. Razvijanje adekvatnih kurikuluma i metoda za realiziranje multikulturalnog odgoja u bosanskohercegovačkim uvjetima.
<i>Interkulturalizam i obrazovanje</i> <i>(Filozofski fakultet u Zagrebu)</i>	U ovom predmetu obrađuje se razvoj ideje te politika i praksi interkulturalizma, odnosno interkulturalizma, i njihova utjecaja na promjene ciljeva, sadržaja i metoda odgoja i obrazovanja. Obrađuju se sljedeće teme: kulturne razlike, kulturni pluralizam i interkulturalizam: razjašnjenje pojmova; teorije i politike identiteta: od asimilacionizma do kulturno pluralnog društva; upravljanje kulturno pluralnim društvima: međunarodni, europski i nacionalni standardi; prava manjina između prava na očuvanje kolektivnog identiteta i kulturnih prava pojedinca; interkulturalizam/multikulturalizam kao strategija prilagodbe: američki i europski pristupi; pregovaranje nad razlikama i granice interkulturalizma/multikulturalizma: nacija-država, rasizam, štetne kulturne prakse i sloboda govora; interkulturalni diskursi i promjene obrazovanja: interkulturalna pismenost, interkulturalna osjetljivost i interkulturalna komunikacija; kritika modela

	interkulturalnog obrazovanja; kulturni pluralizam i razvoj interkulturalnog obrazovanja u Hrvatskoj: pravne i političke pretpostavke.
Osnove interkulturalne pedagogije (Filozofski fakultet u Zagrebu)	Teorijska polazišta antropoloških, socioloških, demografskih, kulturoloških i politoloških pristupa multikulturalnim pojavama. Interkulturalizam na tragu postmodernih i globalizacijskih trendova i promjena. Interkulturalizam i identitet (ja – mi – oni) – predrasude, stereotipi, distance: povijesni, nacionalni, vjerski, kulturni, jezični - između pluralizma, izolacije i asimilacije. Odgoj i obrazovanje u multikulturalnim društvima: formalne institucije, mediji, slobodno vrijeme, turizam, poslovne komunikacije i dr. Interkulturalni odgoj kao pluralno razumijevanje, uvažavanje, snošljivost, prijateljstvo, mir i građansko pravo. Interkulturalno obrazovanje i komunikacija u konfliktnim i asimetričnim odnosima. Interkulturalna harmonizacija europskog obrazovanja. Interkulturalna pedagogija kao odgojnoobrazovna teorija i koncept transkulturalne pedagogije. Interkulturalna stanja i perspektive hrvatskog školstva. Interkulturalni kurikulum kao strategija obrazovne prakse: metodologija i struktura. Novi profil učitelja: interkulturalni medijator i socijalni integrator.
Interkulturalni kurikulum (Filozofski fakultet u Zagrebu)	Temljna polazišta interkulturalnog odgoja i obrazovanja. • Različiti koncepti i modeli interkulturalnog obrazovanja i nastave u suvremenoj didaktičkoj teoriji i praksi. • Polazišta, pristupi i sadržaj interkulturalnog kurikuluma. • Izobrazba učitelja za intrekulturalno obrazovanje. • Interkulturalni kurikulum i odgoj i obrazovanje pripadnika nacionalnih manjina: stanje i perspektive.
Interkulturalno obrazovanje (Filozofski fakultet u Beogradu)	Sadržaj predmeta: (1) Obrazovanje i izazovi savremenog multikulturalnog društva, (2) Uloga i ciljevi interkulturalnog obrazovanja, (3) Kultura i dimenzije kulturnih razlike, (4) Interkulturalno (ne) razumevanje, (5) Faktori uspešnosti interkulturalne komunikacije, (6) Razvoj interkulturalne osetljivosti, (7) Socijalna distanca, stereotipi, predrasude i diskriminacija u obrazovnom kontekstu, (8) Interkulturalna transformacija škole, (9) Uloga roditelja, lokalne zajednice i nevladinih organizacija u interkulturalnoj transformaciji škole, (10) Interkulturalna reforma kurikuluma, (11) Obrazovanje nastavnika i razvoj interkulturalnih kompetencija, (12) Interkulturalno obrazovanje i nastavne metode, (13) Interkulturalno obrazovanje i udžbenici
Interkulturalna pedagogija (Filozofski fakultet u Nikšiću)	Teorijske osnove interkulturalnog obrazovanja Čovjek i različitost Koncepti ljudskih i dječijih prava Pedagoški koncepti za razvoj interkulturalne svijesti – Demokratizacija obrazovnog procesa Pedagoški koncepti za razvoj interkulturalne svijesti –Razvoj kooperativnosti i zajedništva Pedagoški koncepti za razvoj interkulturalne svijesti – Obrazovanje za društvenu pravdu Interkulturalno obrazovanje specifičnih grupa – imigranti/izbjeglice; Interkulturalno obrazovanje specifičnih grupa – manjine; Interkulturalno obrazovanje specifičnih grupa – Romi; Interkulturalno obrazovanje specifičnih grupa – bilingvalno obrazovanje; Interkulturalno obrazovanje specifičnih grupa – interreligijsko obrazovanje; Savremeni globalizacijski trendovi i obrazovanje

S obzirom na podudaranje kolegija na svim studijskim programima može se primjetiti da se sadržajno ostvaruje interkulturalni odgoj i obrazovanje i omogućavaju prilike za

interkulturalne kompetencije. Podudaranja su uočena među samim temama i sadržajima koji se proučavaju. Sličnost je evidentna kroz sadržaje poput usvajanja osnovnih pojmova o interkulturalizmu, razumijevanje različitosti, transformaciji škole i interkulturalni kurikulum. Studijski programi Filozofskog fakulteta u Sarajevu, Zagrebu i Nikšiću imaju podudaranja i među nastavnim sadržajima koji govore o razumijevanju drugih kultura, rasa i tolerancije. Takođe podudaranja između studija Pedagogije primjećena su i kod tema o pravima djece, deklaracije i preporuke, te historijski razlozi razvoja interkulturalizma u obrazovanju. Uočava se podudarnost sadržaja studija Pedagogije na Filozofskom fakultetu u Beogradu, Zagrebu i Sarajevu vezanih za teme o predrasudama i stereotipima i profesionalnih kompetencija pedagoga. Sličnost nastavnih sadržaja primjećena je i kod tema o interkulturalnoj komunikaciji, a pristupa je u programima Pedagogije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i Beogradu. Na osnovu provedene analize planova i programa, evidentno je kako se sadržajima potiče razvoj potrebnih znanja i osobina budućih pedagoga u pogledu interkulturalnih kompetencija. Težišta pojedinih studijskih programa jesu uglavnom na znanju i razumijevanju, i tu se razvija potreba za podupiranjem kritičkog gledanja na svijeta. Konkretnije, budući pedagozi trebali bi, osim upoznavanja, biti osposobljeni za razumijevanje problema u multikulturalnim zajednicama, te naučiti preuzeti aktivnu ulogu u rješavanju istih. Obrazovanje je usmjereno studentima, potiču se znanja u okviru interkulturalnog odgoja i obrazovanja. Primjećuje se i da studenti imaju na raspolaganju kvalitetne informacije koje bi mogle omogućiti razvoj sposobnosti i vještina što rezultira formiranjem stavova u pogledu interkulturalnih problema i na taj način razvijanje interkulturalnih kompetencija.

Učenje je djelotvornije unutar konteksta, te je potrebno ugraditi u nastavne programe i stvarati situacije kao i omogućavati iskustveno učenje koje bi potpunije omogućilo razvoj kompetencija. Analizom planova i programa primjećuje se prisustvo i stranih jezika unutar svakog pojedinačnog nastavnog plana i programa studija Pedagogije. Uz usvojena znanja, vještine i sposobnosti budući pedagozi mogu ravnopravno stupiti u kontakt sa drugim kulturama i ostvariti interkulturalnu komunikaciju. Važne osobine interkulturalno kompetentnog pedagoga prikazuju se kroz odnos između multikulturalnog okruženja i škole otvorene prema različitosti, a sastavnice su: uspješna komunikacija, razumijevanje vlastite kulture i drugih kultura; sposobnosti poput: razumijevanje, poštovanje, prihvatanje drugih i drugačijih, sposobnost razvoja nestereotipnog mišljenja i antipredrasudnih stavova i dr.

4.5. Analiza i interpretacija rezultata istraživanja na osnovu literature

Kao posljednji zadatak vezan za analiziranje Nastavnih planova i programa jeste analiza literature (Tablica 6). Nastojalo se utvrditi i uporediti sličnost naučnih i stručnih izvora tj. literature nastavnih predmeta u području interkulturalizma i interkulturalnog odgoja i obrazovanja.

Tablica 6. Literatura nastavnih predmeta o Interkulturalnom odgoju i obrazovanju

Naziv	Obavezna literatura	Preporučena literatura
Interkulturalni odgoj (Filozofski fakultet u Sarajevu)	<ol style="list-style-type: none"> Semperini, A. (1999). <i>Multikulturalizam</i>. Beograd:Clio. Byram, M. (2003). <i>Intercultural Competence</i>. Strasbourg: Council of Europe Publishing. Leclercq, J-M. (2003). <i>Facets of Interculturality in Education</i>. Strasbourg: Council of Europe Publishing. Unesco. (2005). <i>Education for All. The Quality Imperative</i>. Paris: Unesco Publishing. The religious dimension of intercultural education. <i>Division for the European Dimension of Education</i>. Strasbourg: Council of Europe Publishing. 	<ol style="list-style-type: none"> Cushner, K. (1998). <i>International Perspectives On Intercultural Education</i>, Lawrence Erlbaum Associates. USA. Banks, A. J. (1996). <i>Multicultural Education, Transformative Knowledge, and Action, Historical and Contemporary Perspectives</i>. New York: Teachers College Press. Banks, J. & Banks, C. M. (1999). <i>Multicultural Education. Issues and Perspectives</i>. New York: John Wiley & Sons, Inc. Verbunt, G. (2001). <i>La societe interculturelle</i>. Paris: Editions du Seuil. Odgovarajuće stranice sa Interneta i vlastita istraživanja.
Interkulturalizam i obrazovanje (Filozofski fakultet u Zagrebu)	<ol style="list-style-type: none"> Katunarić, V. (1998). <i>Multicultural Perspectives in Croatia</i>. Zagreb: Intercultura. Spajic-Vrkaš, V.(1996). <i>Antropološko konstruiranje etniciteta</i>. Društvena istraživanja: 5. 3(22), 273-291. Spajic-Vrkaš, V. (2000). <i>Pluriculturalism and education: Beyond the folklore of separation and the rhetoric of integration</i>, U: Bayer-Allen, S. i Cucic, Lj. (ur.) <i>The Challenges of Pluriculturalism in Europe</i>. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft u suradnji s Europskim domom Zagreb. 155-166. Spajic-Vrkaš, V. (2004). <i>The emergence of multiculturalism in education: From ignorance to separation through recognition</i>. U: Mesic, M. (ur.) <i>Experience and Perspectives of Multiculturalism: Croatia in Comparison to Other Multicultural Societies</i>. Zagreb: FFPRESS i Croatian Commission for UNESCO, 87-101. 	<ol style="list-style-type: none"> Spajic-Vrkaš, V. (1997). <i>Cultural discontinuity and search for identity: The case of post-communist Croatia (Kulturni diskontinuitet i traženje identiteta: Slučaj post-komunističke Hrvatske)</i>, U: Kukoc, M. i Polokhalo, V. (ur.) <i>Ukraine and Croatia: Problems of Post-communist Societies</i>. Zagreb: Croatian Commission for UNESCO, 103-114. Spajic-Vrkaš, V. (2001). <i>Obrazovanje za ljudska prava i demokraciju: Medunarodni i domaci dokumenti</i>. Zagreb: Hrvatska komisija za UNESCO i Projekt 'Obrazovanje za mir i ljudska prava za hrvatske osnovne škole'. Spajic-Vrkaš, V., Kukoc, M i Bašić, S. (2001). <i>Obrazovanje za ljudska prava i demokraciju: Interdisciplinarni rječnik</i> Zagreb: Hrvatska komisija za UNESCO i Projekt 'Obrazovanje za mir i ljudska prava za hrvatske osnovne škole'.
Osnove interkulturalne pedagogije (Filozofski fakultet)	<ol style="list-style-type: none"> „Društvena istraživanja“ (1996). <i>Izazovi Interkulturalizma</i>. Zagreb, br. 25-26.. Kalanj, R. (2004). <i>Globalizacija i postmodernost. Ploticka kultura</i>. Zagreb. Katunarić, V. (1994). <i>Bogovi, elite, narodi. Antibarbarus</i>. Zagreb. Ed. V. Katunarić. (1997). <i>Multicultural Reality and Perspectives in Croatia</i>. Zagreb: Intercultura. 	<ol style="list-style-type: none"> Kalanj, R. (2004). <i>Globalizacija i postmodernost</i>. Zagreb: Ploticka kultura. Spajic-Vrkaš, V. (1997). <i>Globalna etika, kulturni pluralizam, demokracija</i>. U:

<p>u Zagrebu)</p>	<p>5. Perotti, A. (1995). <i>Pledoaje za interkulturalni odgoj i obrazovanje</i>. Zagreb: Educa. 6. Previšić, V. (1994). <i>Multi- i interkulturalizam kao odgojni pluralizam</i>. U: Pluralizam u odgoju i školstvu, Katehetski salezijanski centar. Zagreb.</p>	<p>„Odgoj i obrazovanje u demokratskom društvu“, HPKZ. Zagreb.</p>
<p>Interkulturalni kurikulum (Filozofski i fakultet u Zagrebu)</p>	<p>1. Hrvatic, N. (2000). <i>Novi pristup obrazovnoj tehnologiji u interkulturalnom obrazovanju</i>. U: Rosic, V. (ur.) <i>Nastavnik i suvremena obrazovna tehnologija</i>, (str. 142-150). Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci. 2. Perotti, A. (1995). <i>Pledoaje za interkulturalni odgoj i obrazovanje</i>. Zagreb: Educa. 3. Previšić, V. i Mijatovic, A. (2001). <i>Mladi u multikulturalnom svijetu: stavovi srednjoškolaca u Hrvatskoj</i>. Zagreb: Interkultura. 4. Spajic-Vrkaš, V., Stricevic, D., Maleš, D. i Matijevic, M. (2004). <i>Poucavati prava i slobode</i>. Zagreb: Filozofski fakultet Zagreb.</p>	<p>1. Hrvatic, N. & Posavec, K. (2000). <i>Intercultural education and Roma in Croatia</i>. <i>Intercultural Education</i>. 11, 1, pp. 93-105. 2. Katunarić, V. (1997). <i>Multicultural Reality and Perspectives in Croatia</i>. Zagreb: Interkultura. 3. Mijatovic, A. i Previšić, V. (1999). <i>Demokratska i interkulturalna obilježja srednjoškolaca u Hrvatskoj</i>. Zagreb: Interkultura.</p>
<p>Interkulturalno obrazovanje (Filozofski i fakultet u Beogradu)</p>	<p>1. Perotti, A. (1995). <i>Pledoaje za interkulturalni odgoj i obrazovanje</i>. Zagreb: Euridika. 2. Gošović, R., Mrše, S., Jerotijević, M., Petrović, D. i Tomić, M. (2009). <i>Vodič za unapređenje interkulturalnog obrazovanja</i>. Beograd: Grupa MOST i Fond za otvoreno društvo, str. 18-44. 3. UNESCO <i>Guidelines on Intercultural Education</i>. preuzeto sa sajta: http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001478/147878e.pdf 4. Petrović, D. (2006) <i>Interkulturalno (ne)razumevanje</i>. u D. Popadić (ured.) <i>Uvod u mirovne studije – drugi tom</i>. Beograd: Grupa MOST, str. 67-87 5. Petrović, D., Vukićević, J. i Kostović, M. (2010). <i>Kako budući učitelji vide položaj Roma u sistemu Obrazovanja</i>, u S. Macura-Milovanović (ured.) <i>Socijalna Pedagogija u nastajanju – traženje odgovora na problem društveno isključenih grupa</i>. Jagodina: Pedagoški fakultet u Jagodini, str. 209-230. 6. Mihić, V., Mihić-Lisul, I. (2003). <i>Poznajem, prihvatam, poštujem - istraživanje etničke distanca kod dece i njihovih roditelja</i>. Psihologija. vol. 36, br. 2, str. 167-182 7. Oljača, M. (2006). <i>Stereotipi i predrasude u vaspitno-obrazovnom procesu</i>, u: Oljača, M. (ured.) <i>Modeli stručnog usavršavanja nastavnika za inierkulturalno vaspitanje i obrazovanje</i>. Tematski zbornik. Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za pedagogiju, str. 7-28. 8. Bennett, C.I. (2003). <i>Comprehensive Multicultural Education: Theory and Practice, 5/E</i>, Allyn & Bacon. str. 13-38, (Multicultural Schools, What, Way and How). 9. Prelić, M., Vučetić, R. Miloradović, G. (2006). <i>Mali pojmovnik multietičnosti; Multikulturalnost kao istraživački izazov; Uvod u metode proučavanja lokalne istorije</i>, u Blažin, S. (uredn.) <i>Mi i "oni drugi" – priručnik za istraživanje multietičnosti u lokalnoj sredini</i>. Grupa 484,</p>	<p>/</p>

	Beograd, str. 6-28.	
	10. Đermanov, J., Kostović, S. i Đukić, M. (2006). <i>Obrazovanje u različitosti i za različitost: dimenzije profesionalnog razvoja nastavnika</i> , u: Oljača, M. (ured.) <i>Modeli stručnog usavršavanja nastavnika za interkulturalno vaspitanje i obrazovanje</i> , Tematski zbornik. Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za pedagogiju, str. 51-65	
	11. Bennett, C.I. (2003). <i>Comprehensive Multicultural Education: Theory and Practice, 5/E, Allyn & Bacon</i> , str. 13-38, (Multicultural Schools, What, Way and How). str. 185-212 (Learning Styles: Interacti).	
Interkulturalna pedagogija <i>(Filozofski fakultet u Nikšiću)</i>	1. Neuliep, J. (2012). <i>Intercultural Communication – A Contextual Approach</i> . London: SAGE.	/
	2. Adams, M., Bell, A.L. & Griffin, P. (2005). <i>Teaching for Diversity and Social Justice</i> . New York: Routledge.	
	3. Nelson, T.D. (2006). <i>The Psychology of Prejudice</i> . Boston: Pearson.	
	4. Parker, W.C. (2003). <i>Teaching Democracy – Unity and Diversity in Public Life</i> . New York: Columbia University.	
	5. Mesić, M. (2006). <i>Multikulturalizam – društveni i teorijski izazovi</i> . Zagreb: Školska knjiga.	
	6. Spajić-Vrkaš, V., Kukoč, M. & Bašić, S. (2001). <i>Interdisciplinarni rječnik – obrazovanje za ljudska prava i demokraciju</i> . Zagreb: UNESCO.	

Prema nastavnim planovima i programa studija Pedagogije, literatura se može podijeliti na obaveznu i preporučenu. Uočava se da gotovo nijedan studij Pedagogije koji su uzorkom ovog istraživanja nemaju podudaranja u literaturi. Izuzetak su studij Pedagogije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i Beogradu u kojem se primjećuje preklapanja sa autorom Perotti, A. (1995) *Pledoaje za interkulturalni odgoj i obrazovanje*. Zagreb: Euridika. Takođe uočeno je preklapanje između studija Pedagogije Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Nikšiću, a radi se o autorima Spajić-Vrkaš, V., Kukoč, M. & Bašić, S. (2001). *Interdisciplinarni rječnik – obrazovanje za ljudska prava i demokraciju*. Zagreb: UNESCO. Preklapanja među literaturom uočena su i među kolegijima studijskog programa Pedagogije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, unutar izdvojena tri kolegija (Tablica 6), radi se o autorima Katunarić, V. (1998). *Multicultural Perspectives in Croatia*. Zagreb: Intercultura., i Spajić-Vrkaš, V., Stricević, D., Maleš, D., Matijević, M. (2004). *Poučavati prava i slobode*. Zagreb: Filozofski fakultet Zagreb.

Iako se literatura bogata i mnogobrojna, te ponegdje sadrži osim obavezne i preporučenu literaturu, značajnih preklapanja nema. Što se daje zaključiti kako je interkulturalizam i interkulturalni odgoj i obrazovanje veoma široka i značajna tema, te zanimljiva za veliki broj autora i radova. Zanimljiva je činjenica kako je uzorak ovog istraživanja sastavljen od

susjednih zemalja Bosne i Hercegovine i gdje postoji razumijevanje među jezicima zemalja, ali da preklapanja među literaturom iz iste oblasti gotovo da nema ili je veoma mala. Kroz provedenu analizu može se pretpostaviti da iako je literatura različita, da jednako potiče razvoj interkulturalnih kompetencija budućih pedagoga.

5. Zaključak

Analizom nastavnih planova i programa studija Pedagogije I i II ciklusa Filozofskog fakulteta u Sarajevu, Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Filozofskog fakulteta u Beogradu i Filozofskog fakulteta u Nikšiću istražilo se područje interkulturalizma i interkulturalnog odgoja i obrazovanja na razini predmetne zastupljenosti, nastavnog sadržaja (nastavni predmeti koji direktno i indirektno utiču na usvajanje interkulturalnih kompetencija), na razini postavljenih ciljeva i na razini predložene obavezne i preporučene literature. Napravljena je komparativna analiza programa studija Pedagogije s obzirom na usmjerenost na interkulturalne kompetencije. U programima kolegija uočavaju se sadržaji koji daju prilike i mogućnost za sticanje interkulturalnih kompetencija budućih pedagoga. Rezultati analize pokazuju da se kolegiji mogu podijeliti na one koji su indirektno povezani sa interkulturalnim odgojem i obrazovanjem i oni koji direktno sadrže teme koji potiču obrazovanje za interkulturalnost budućih pedagoga. Posebnu važnost daje se zaključku da svaki studij Pedagogije koji je postavljen kao uzorak ovog istraživanja, u svom Nastavnom planu i programu ima implementiran nastavni predmet o Interkulturalizmu. Izdvojeno ih je ukupno šest koji su detaljnije analizirani na osnovu postavljenih ciljeva, nastavnih sadržaja i dostupne literature. Može se zaključiti da na osnovu postavljenih ciljeva, svi nastavni predmeti podupiru interkulturalni odgoj i obrazovanje. Sadržajno su veoma bogati i obuhvataju široku lepezu tema značajnih za obrazovanje pedagoga u smjeru kompetentnosti za interkulturalizam. Obuhvaćene su bitne teme poput: razumijevanja kultura i kulturnih razlika, prava djece, predrasude i stereotipi, kompetencije, komunikacija, razvoj kurikuluma i sl. Primjećuje se i da ukoliko je tema značajna za interkulturalizam, a nije obuhvaćena u navedenim nastavnim predmetima, realiziraju se kroz predmete koji su indirektno povezani sa interkulturalizmom. Analizom literature može se zaključiti da preklapanja sa literaturom među nastavnim predmetima gotovo da nema, osim dva izuzetka između studija Pedagogije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu sa studijima Pedagogije na Filozofskom fakultetu u Beogradu i Nikšiću. Na osnovu ovih činjenica primjećuje se da su postavljene hipoteze u potpunosti potvrđene, tj. da postoje organizirani nastavni predmeti koji pružaju mogućnost za razvoj interkulturalnih kompetencija; postavljeni ciljevi imaju zastupljene dimenzije interkulturalnog odgoja i obrazovanja; na svim fakultetima ima organiziran nastavni predmet u području interkulturalizma i interkulturalnog odgoja i obrazovanja; nastavni sadržaji koji se proučavaju nemaju jednako usklađene dimenzije na studijskim programima Pedagogije;

nastavni predmeti u području interkulturalizma nude različite naučne i stručne izvore (literaturu).

Iz rezultata je vidljivo da programi Pedagogije imaju dovoljno prostora za sadržaje interkulturalnog odgoja i obrazovanja. Provedena analiza pokazuje vrlo ohrabrujuću sliku, ali određene preporuke bi bile u pogledu neophodnog daljnjeg sistemskog implementiranja interkulturalnih sadržaja i različitih savremenih nastavnih metoda u programe studija Pedagogije. Važnost interkulturalnih kompetencija kod pedagoga je neminovna. Analiza ukazuje kako studijski programi Pedagogije dosljedno potiču razvoj interkulturalnih kompetencija. Osim učenja o drugim kulturama, potrebno je stvarati iskustva kroz različite aktivnosti. Za studije Pedagogije bilo bi poželjno i dalje ugrađivati interkulturalne sadržaje ali i omogućiti iskustvenu preradu, kako bi budući pedagozi mogli preuzeti aktivnu ulogu u multikulturalnim zajednicama. Interkulturalni odgoj i obrazovanje po svojoj naravi predstavlja sadržaj cjeloživotnog učenja, osim na studijima Pedagogije integriranje sadržaja o interkulturalizmu treba da bude prioritet na svim razinama formalnog odgoja i obrazovanja.

6. Literatura

1. Bartulović, M. i Kušević, B. (2016). *Što je interkulturalno obrazovanje? Priručnik za nastavnike i druge znatiželjnike*. Zagreb: Centar za mirovne studije.
2. Byram, M. (1997). *Teaching and assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon, Philadelphia, Toronto Sydney, Johannesburg: Multilingual Matters Ltd.
3. Bedeković, V. (2015). *Interkulturalna kompetentnost pedagoga u odgoju i obrazovanju za interkulturalne odnose*. Školski vjesnik. 64 (1), 7-24. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/143875>
4. Fantini, A., & Tirmizi, A. (2006). *Exploring and Assessing Intercultural Competence*. World Learning Publications.
5. Gojević, A. (2018). *Interkulturalna osjetljivost studenata nastavničkih studija*. Rijeka: Filozofski fakultet.
6. Gomes, R. (2000). *Svi različiti. Obrazovni paket. Ideje, izvori, metode i aktivnosti za neformalno interkulturalno obrazovanje mladih ljudi i odraslih*. Slavonski Brod: Europski dom.
7. Hofmann, M. (2013). Interkulturalnost, stranost, različitost. *Jat*. 1 (1), 10-34. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/113175>.
8. Jurić, N. (2004). *Metodika rada školskog pedagoga*. Zagreb: Školska knjiga.
9. Lončarić, D. i Pejić Papak, P. (2009). *Profiliranje učiteljskih kompetencija*. *Odgojne znanosti*. Učiteljski fakultet Sveučilišta u Rijeci. 11(2), 479 – 497.
10. Milas, G. (2005). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
11. Mlinarević, V., Peko, A. i Ivanović, J. (2013). *Interkulturalno obrazovanje učitelja*. *Napredak*. 154. (1-2), 11-30. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/138551>
12. Mrnjauš, K., Rončević, N. i Ivošević, L. (2013). *Interkulturalna dimenzija u odgoju i obrazovanju*. Rijeka.
13. Mužić, V. (2004). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa.
14. Neuner, G., Parmenter, L., Starkley, H. & Zarate, G. (2003). *Intercultural Competence*. Strasbourg: Council of Europe.

Dostupno

na:

http://www.int/t/dg4/linguistic/Source/SourcePublications/InterculturalCompetence_EN.doc

15. Ninčević, M. (2009). *Interkulturalizam u odgoju i obrazovanju. Drugi kao polazište*. Nova prisutnost. 7(1).
16. Peko, A., Minarević, V. i Jindra, R. (2009). *Interkulturalno obrazovanje učitelja. Šta i kako poučavati?* Osijek: Sveučilište J.J. Strpsmayera u Osijeku.
17. Piršl, E. Benjak, M. (2003). *Humanistički odgoj – temelji interkulturalizma*. U: Pavličević – Franić, D. Kovačević, M. (ur.), *Komunikacijska kompetencija u više jezičnoj sredini II.: Teorijska razmatranja, primjena*. Jasrebarsko: Naklada slap.
18. Piršl, E. (2007). *Interkulturalna osjetljivost kao dio pedagoške kompetencije. Pedagogija- prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja*. Zagreb: Hrvatsko pedagojsko društvo.
19. Piršl, E., Bednjak, M., Diković, M., Jelača, M. i Matošević, A. (2016). *Vodič za interkulturalno učenje*. Zagreb: Naklada Ljevak.
20. Sablić, M. (2014). *Interkulturalizam u nastavi*. Zagreb: Naklada Ljevak.
21. Spajić- Vrkaš, V. (1993). *Kulturni pluralizam i škola*. Priručnik za ravnatelje. Zagreb.
22. Stier, J. (2006). *Internationalistion, intercultural communication and intercultural competence*. *Jorual of Intercultural Communication*. 11, 1-12.
Dostupno na: <http://www.immi.se/intercultural/m11/stier.pdf>.
23. Vujević, M. (2006). *Uvođenje u znanstveni rad: u području društvenih znanosti*. Zagreb: Školska knjiga.
24. Vukasović, A. (1995). *Pedagogija*. Zagreb: Alfa.
25. Vuković, N. (2021). *Profesionalni identitet školskog pedagoga*. *Varaždinski učitelj*. 4 (6), 5-22. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/254517>
26. Šimić, M. (2020). *Interkulturalizam u očima odgajatelja i učitelja: Izazovi odgojno-obrazovne prakse*. Sarajevo: Filozofski fakultet.

7. Dokumenti

1. Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu – Nastavni plan i program Akademska godina 20213/2014. godina
Dostupno na:
https://www.ff.unsa.ba/files/trajno/npp/pedagogija/Akademska_2013_14.pdf
2. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Nastavni plan i program prediplomskog i diplomskog studija Pedagogije
Dostupno na: http://pedagogija.ffzg.hr/web-new/wp-content/uploads/2014/02/preddiplomski_i_diplomski_studijski_program_pedagogije.pdf
3. Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu – Program studiranja 2014. godine Osnovne Master studije
Dostupno na:
Osnovne: https://www.f.bg.ac.rs/sr-lat/pedagogija/program_studija.php?god=4&nivo=0
Master: https://www.f.bg.ac.rs/sr-lat/pedagogija/program_studija.php?god=4&nivo=2
4. Filozofski fakultet Univerziteta Crne Gore – Nastavni plan
Dostupno na:
Osnovne sudije: <https://www.ucg.ac.me/studprog/3/15/1/2021-pedagogija-2020>
Magistarski studij: <https://www.ucg.ac.me/objava/blog/18588/objava/90524-nastavni-plan-magistarski-studij-pedagogije>

8. Popis slika

1. *Slika 1.* Interkulturalizam i multikulturalizam Izvor: Hrvatska radiotelevizija (2016). Projekt drugi. Dostupno na: <https://projekt drugi.hrt.hr/animirani-filmovi/projekt-drugi-multikulturalizam-i-interkulturalizam/>.....7
2. *Slika broj 2:* Kompetencije 21. Stoljeća Izvor: Ministarstvo znanosti i obrazovanja. Škola za život (2020). Dostupno na: <https://mzo.gov.hr/vijesti/kurikularna-reforma-skola-za-zivot/2049>.....13

9. Popis tablica

1. <i>Tablica 1.</i> Interkulturalno obrazovanje – polaznice (Sablić, 2014).....	10
2. <i>Tablica 2.</i> Kolegiji koji su neizravno usmjereni na interkulturalne sadržaje na studijskim programima Pedagogije.....	22
3. <i>Tablica 3.</i> Kolegiji koji su direktno usmjereni na sadržaje koji su vezani za interkulturalizam i interkulturalni odgoj i obrazovanje na studijskim programima Pedagogije.....	25
4. <i>Tablica 4.</i> Ciljevi i/ili ishodi kolegija o Interkulturalizmu i interkulturalnom odgoju i obrazovanju.....	28
5. <i>Tablica 5.</i> Sadržaji kolegija o Interkulturalnom odgoju i obrazovanju.....	29
6. <i>Tablica 6.</i> Literatura kolegija o Interkulturalnom odgoju i obrazovanju.....	31